

Pavle
Zidar

Matkurja

Dober mesec in pol pred italijansko kapitulacijo so partizani polovili večino študentov, ki so prišli iz Ljubljane domov kosit otavo. Uprizorili so mobilizacijo in jih presenetili na travnikih Mirenske doline — ene pri Šentrupertu, druge pri Mokronogu pa na Mirni, v okolici Šentjanža; vse to so opravili v nepričakovanih sunkih in ob urah, ko so jih najmanj pričakovali. Prišli so po trije, včasih le dva partizana,

pristopili k študentu, ki je grabil, in mu povedali, da je mobiliziran v imenu *smrt fašizma in amen*. Zaman se je mobiliziranec skliceval na diplomo, pred katero je bil ali pa ni bil, partizani so se takim izgovorom iz srca nasmejali, še posebej pa so uživali nad zgroženostjo študentov, ki so jih tako nepričakovano zajeli in jim niso mogli pobegniti. Po navadi so prizadetemu priskočili v pomoč domači, od matere, očeta do sester in bratov, pa tudi otroci so zavreščali, ko so se sredi mirnega kmečkega opravila prikazali moški, kakor bi bili zrasli iz tal, z italijanskimi brzostrelkami prek ramen in bombami za pasom in zahtevali, da se eden od grabiteljev otave loči od družine in odide z njimi.

Takrat se čemu takemu še ni reklo šok kakor danes, ampak popolno presenečenje, ob tem pa so posledice le bile šokantne: domači so jokali, vpili, kleli, kakšen se je zavalil celo po tleh, ker ga je zvil trpeč trenutek slovesa v krč; posebno hudó so trpele matere, ker so sinove iz varne Ljubljane zvale domov na košnjo otave, na praznik jesenskih vonjev, ki so ga v dolini, kakršna je Mirenska, praznovali v svetlobi, ki je spominjala na cerkveno ali kapelično, ker je prihajala zdaj izza takega, zdaj izza drugačnega oblaka.

Študentje, ki so te čarobne vtise odpili z materinim mlekom, se niso mogli premagati, da se ne bi bili udeleževali košenj. Prihajali so domov s strahom, veliko mero previdnosti ter upanjem, da se takoj po spravi vrnejo v mesto na varno.

To poletno jesen tik pred kapitulacijo je obarvalo posebno ozračje. Z daljave so pripluli v mesto vonji po kostanju, žiru, sadju, ki je pregnivalo v rosi.

Mirko Ambrožič, študent slavistike, je bil ravno dopisal zadnje strani diplomske naloge, tudi on se ni mogel premagati, da ne bi bil šel za vonji, odločil se je, da bo tudi letos tvegaj, in se odpeljal tja dol, od koder so ti rodovitni dihljaji obiskovali mesto ponoči in podnevi.

Diplomo je imel šele v rokopisu in jo je nameraval prepisati načisto, ko bi se vrnil od dóma zbran in naspan, predvsem pa duhovno spočit. Tedaj bi vse te listke, ki jih je oštevilčil z rimskimi številkami ter črkami, še enkrat preletel, jih poživil z močjo duha in sloga ter naposled oddal kot diplomu, s katero bi postal profesor slovenskega jezika in književnosti.

Pravzaprav je to že bil.

Manjkale so le še formalnosti, kakor je predložitev diplomske naloge, zagovor in potem svečana razglasitev, da je to zares postal.

Biti profesor ali študent, te razlike ni mogel uzreti, v resnici je ni, toda obstaja v očeh drugih.

Ganjeno je slonel po prečuti noči nad mizo, kjer se mu je le posrečilo skleniti življenjske račune; skozi odprto okno so pripluli domači vonji, tisti, ki jih je vsrkaval z besedo mama.

Sredi noči se je odločil, da gre na pot in se udeleži tega prelepega razkošja, skritega samo v slovenski besedi, besedi otava, kozolec, grablje, vile, travnik, stezà.

Gospodinja ga je tik pred odhodom posvarila, da veliko tvega, ko odhaja iz mesta.

Dolenjska je res postala nepredvidljiva pokrajina, vsak dan se je kaj neprijetnega zgodilo tam zdolaj, vedno za kom niso več našli sledu.

Mirko Ambrožič pa se je izgovoril na svojo vest, takó, kakor ga je učila mama: če jo imaš čisto, se ti ni treba ničesar bati, ne svinčenk ne česa drugega, s čisto vestjo je mogoče vse doseči tudi v tem hudem času na Dolenjskem. In prav ta drobní glas, pred katerim je nekoč toliko trepetal Gandhi, je bil za Mirka odločilen. (Vest, to je najbolj nepredvidljivo razpoloženje v obliki počutja, ki ni ne dobro ne slabo, če je čisto oziroma neobremenjeno, je bilo in je še danes zmotno merilo, da se ti ne more nič zgoditi, če je čisto.)

Ko je Mirko z izgovorom na vest prišel domov v Šentrupert, je zvonilo ravno ave Marijo, lepó in pobožno je skozi mušičasti večer brnel bron, kot bi prihajalo mrmranje skozi zaprta usta pevcev, žalostno, zateglo. Za farnim zvonom so se nato oglasili drug za drugim podružnični, tako da je bilo iznenada nekaj slovesnega v zraku. Mirko je obstal in prisluhnil temu zamudnemu stopanju zvonov v večer iz vse doline, ter se pokrižal, zvoki so se prepletli v srebrno zvoneč akord z rahlimi disonantnimi odstopi, to je bilo zato, ker so bili nekateri uliti le iz železa in so klenkali kot piksne na bodeči žici v vetru.

Večerni zrak ni bil več grenak kakor pred vojsko, ko so v njem razpadali kravjeki, konjske fige in potoki črne gnojnice, zdaj je bil sladek, lepljiv in dušljiv zavoljo mrličev, ki so trohneli vsepovsod.

Mirko se je zamislil in podvomil o načelu čiste vesti.

Še nikoli ni občutil vojske tako jasno kakor ta večer, doslej mu je bila vedno nekaj odmišljeno daljnega in zunaj območij, na katerih deluje njegov duh; ko pa je nocoj v vonjih večera odkril mrliški slad — česar ni bilo mogoče zaznati ne lani in ne predlanskim — ga je to čisto iztirilo, najraje bi se bil obrnil in zginil v naraščajoči temi.

Domislil se je skrbi svoje gospodinje v Ljubljani.

Aktovka, v kateri je imel pet kil soli in kilo kvasa, ga je povlekla k tlom. Nenadoma ni imel nobene moči več v sebi. Obšla ga je slabost; določno je začutil, da je padel v past.

Od vasi je bil oddaljen še kak kilometer. Silhueta mogočne cerkve je postala večerno sinja. Sem in tja so se dramili dimi.

Ni vedel, kaj bi.

Zadnji dan košnje, ko je bila otava že suha, je začel upati, da se bo le izmazal in se mu bo le posrečilo izmuzniti nazaj v Ljubljano cel.

In če se mu bo . . . , ga ne vidijo več, si je prisegel, dokler bo vojska.

Ni še dobro odmisli svojega upanja, ko sta sestri rekli, da gredó partizani.

V sunku se je obrnil, ravno je bil občesaval z grabljami naloženi voz s kratkostebljo otavo, in že sta bila pred njim dva partizana z brzostrelko prek života, z rdečima paradajzaricama za pasom in črnimi brki pod nosom.

Vprašala sta ga, če je on Mirko Ambrožič.

Od presenečenja ni mogel pritrditi, da je to on, zato se je namesto njega vmešala mama, rekoč, da je, in še jezno dodala? Kaj bi mu pravzaprav radi?

Z nami bo šel, sta odvrnila, to je. Mobilizacija v imenu smrt fašizmu, in konec.

Mama se je razlomila v tarnanje, češ da je še študent in tako dalje, toda mlada partizana sta ji odgovorila, da na listku piše: Mirko Ambrožič, letnik osemnajst, Šentrupert št. 23.

Mirko je za trenutek pomislil, da bi jima švrcnil po travniku proti vasi, medtem ko se domači trgajo zanj s partizanoma, toda travnik je bil čistina, obrit od kos kot Mongolova glava, nikjer ni bilo nobenega kritja, partizana bi ga zlahka pokosila vpricho mame.

Raje se je na videz vdal in poskušal s prepričevanjem.

Predstavil se je partizanoma s polnim imenom, jima še sam osebno potrdil, da je on tisti, ki ga iščeta, in ju prosil, če bi mu prizanesla z mobilizacijo do oktobra, ko bo diplomiral; če ga počakata tu, bo stopil

domov po indeks, da jima dokaže, da je res absolvent filozofske fakultete, čaka ga res samo zagovor diplomske naloge, nič več. Po diplomu pa — to jima obljublja in prisega vpričo mame — se bo takoj oglasil domá in dal pošto, da prideta ponj; ne bo se branil.

Saj se tudi sedaj ne boš in bi bilo brez pomena, če bi se, je odvrnil partizan z rdečimi našitki na rokavu ter glasom, ki je sicer dopuščal diskusijo, v kateri pa ni bilo drugega zmagovalca kot njega. Diplomiral boš po zmagi nad nacifašizmom, je nadaljeval posmehljivo, takrat nas bo vse čakala kakšna diploma, mene, tebe, njega . . .

Mati božja, pa če bo padel, je zavrnila mama, ki je stala tik ogenjčka, ki ga je zakurila iz otrebkov, listja jelš, vrbovih vejic; leni, zelenkasti dim se je ovijal po negibnem ozračju kakor trtje v brajdi, na vse strani.

Po vašem, mati, mrlič potrebuje diplomu, je rekel oni drugi, ki ni imel našitkov in se je že pomaknil za Mirkov hrbet, oprijemaje se cevi brzostrelke.

Mrliči ne potrebujejo nič, se je oglasil oče in držal konja, ki je z repom prečesaval svoje zaritje, polno obadja, fant pa bi le rad do svojega poklica, se ti ne zdi, tovariš; sedemnajst let šolanja ne moreš pretrgati takole na sredi pokošenega travnika, tri kilometre stran od domače hiše.

Ne, ne moreš, je odvrnil partizan z našitki in s popaljenimi brčicami, razen če se ti ne zmeša ali če je, kot sedaj, vmes vojskin čas. Stric, vi ste dali skozi, kot vidim, prvo svetovno, ali so vas kaj vprašali s cesarskega dvora, če je njiva ajde že požeta, v vinogradu obrano? Brigalo je cesarja vse to.

Zato pa mora, krščen matiček, vas, se je ujezil Mirkov oče, ker ste ljudska vojska.

Seveda nas briga, pa še kako, saj ne bomo vzeli vas ne konja in ne voza in ne vaše žene, sina pa bomo, ker moramo zmagati, je brbljal partizan z našitki (imel je partizansko ime Kateder).

Vmešal se je spet Mirko, rekoč: Ali sprejemata njegov predlog?

Saj ves čas govorimo o tem predlogu, je dodal Kateder, preveč se sučemo okoli nemogoče reči, mobilizacija je mobilizacija, nista je oklicala onadva, samo izvajata jo in ne moreta nič spremeniti; kaj pa, če bi namesto njiju prišli ta beli, ali bi se jih tudi takole otepali? Najbrž ne, ker bi sinu zagotovili, da bo vmes, ko bo streljal na nas, šel diplomirat v njihovo Ljubljano. Za diplomu torej vse, tudi partizanske glave . . .

Kdo pa to pravi, se je ihtavo uprla podtikanju mama; če bi bilo to res, bi bil šel že zdavnaj k belim, sploh domov ne bi bil prišel, saj je ja vedel, da ga lahko vzamete, ampak je bil prepričan, pre-pri-čan . . ., da ga boste pustili do diplome pri miru . . .

Drek je bil prepričan, se je smejal partizan z našitki (imel je partizansko ime Kateder) globoko v sebi, ko je poslušaje ta čvek, ki je zavlačeval najbolj ljudsko mobilizacijo, kolikor jih je kdaj bilo, saj so v načelu le dopuščali, da se ljudje svobodno odločajo; dobili so namreč stroga navodila, da za ubežniki ne smejo spustiti niti enega strela, ampak samo preparati nebo z ra-

falom, da bi ustavili bežečega; ob nastopih morajo pa kazati vtis odločnosti in nastopati kot prava vojska, trdno in nepopustljivo, vendar skrajno previdno, da ne bi prelili niti kaplje krvi, kajti prava oblast le še niso, ljudje so zbegani, ne vedó, kdo bo pravi gospodar po končani vojski, rdeči ali kaka druga kombinacija; partizani se sicer boré za oblast, toda do konca vojske je še zelo daleč.

Vsega tega tile, ki so tako pobožno grabili otavo in se vzpenjali v vonje zgodnje rdečkaste jeseni, niso vedeli, ko sta partizana nenadno prišla mednje.

Niti slutili niso.

Nekoč mi boš hvaležen, je rekel nazadnje partizan z našitki Mirku, da te niso dobili belčki v pest, preveč hudega bi moral opraviti zanje, da bi te pustili kar tako do diplome, na koncu vojske, ko bomo z vsemi belčki poravnali račune, pa bi pretakal bridke solze, ker bi v resnici prišel le do diplome in do prezgodnjega groba, ne pa tudi do priložnosti, da bi tudi s katedra kdaj spregovoril šolski mladini. Bodi lepo pameten, druge izbire ni, z nama pojdeš, nisi edini, ne boš edini, na stotine jih je že tamle, in je pokazal z roko proti Cirkniku, ki boste od danes naprej naša vojska.

Sestri sta zajokali, mama tudi, pes je zalajal, v očetovih prsih pa so se drobili kamniti kriki.

Mirko se je domislil še zadnje nedolžne zvijače: če je tako, potem mora stopiti domov po stvari za v hosto, po čevlje, nahrbtnik, perilo.

Kateder z našitki politdelegata pa mu je odvrnil, da to v tem trenutku sploh ne pride v poštev; on bo šel lepo z njima, sestri ali oče, nekdo mu bo jutri ali pa že nocoj prinesel na Cirknik nahrbtnik in vse, kar potrebuje za partizanjenje, deko, zimsko perilo, menažko . . .

Mirko je naposled spoznal, kako je vsak poskus, da bi se jima izmuznil, zaman, zato si je nadel drugačen obraz, ko se je spomnil stare resnice, ki preplavlja vso poezijo, da so prav poslednje strani življenja oblite s posebno lepoto, vredno spoznanja.

Nastal je trenutek tišine, samo zato, da bi bile te stvari še bolj poudarjene.

V bližini je zavalovala ajda, nora od svoje barve in svetlobe.

Mirko je objel ječeči sestri, objel se je z mamo in očetom, pobožal je po črnem smršču konja in potežkal za slovó še njegove lape v dlaneh. Zagledal se je proti Šentrupertu, ki se je utapljal v vinsko rdečem popoldnevu, in se prepustil usodi, ki ga je prišla iskat.

Mobilizacija je bila končana in mobiliziranec strt v nekaj minutah.

Ko so odhajali proti bližnji hosti, so mu prišle v misli podobe, ki so ga mučile zadnje dni v Ljubljani, ko se je odločal, ali naj gre domov ali ne; v prebliskih je vendarle zaznal tragičnost svoje odločitve, ki sicer še ni bila dokončna, saj je nekje v sebi še vedno upal, da bo nekaj močnejšega zavelo

čezenj in bo nazadnje le ostal v kraju, ki ga je že obstopila jesen, skrita v kostanjih in javorih, zrak pa se je tudi že pozlačeval od hladú; v resnici pa je že sprejel odločitev, da odide domov, upanje, da bi to kaj spodneslo, pa samo dokaz več, da je slutnja o vsem tem, kar ga je pravkar doletelo, obstajala oziroma bila, kot se temu preprosto reče. Toda s slutnjami je kakor s sanjami, prešibke so, da bi človeka ustavile.

Mirko je veliko razmišljal o tem, ko je blodil z griča na grič s skupino mobiliziranih fantov najrazličnejših poklicev, od kmetov do študentov, ki so jih sneli, kakor njega, sredi spravila otave.

Zdaj so jih že tretji dan gonili od zaselka do zaselka, jih odbirali po videzu in spiskih, in kakšenkrat se je kje v bližini oglasil strel — eden, dva, trije; seveda so vsi vedeli, da jih odbirajo (in streljajo), delali pa so se, skupaj s svojimi stražarji, kakor da jih res odkriva sovražnik.

Večkrat je vprašal politdelegata Katedra, ki se od skupine ni premaknil in je tudi odbiral, kdaj bo dobil svoje reči, nahrbtnik, menažko, zimsko perilo, pa kakšno knjigo; polit delegat pa je le odkimaval in včasih rekel, zakaj ga ne zanimajo druge reči, kot so puška, bombe; zakaj knjiga?

Zdaj je pomembno čimprej dobiti v roke orožje.

Tudi to ga zanima, mu je odgovarjal Mirko, ampak ni ne enega ne drugega, hodimo okoli svoje riti, za nami pa poka.

Vidiš, se je zasmejal Kateder, slišiš, ko poka, in več, da hodimo okoli svoje riti, ne več pa, zakaj.

V nekaj dneh so potem skupino razbili na štiri oddelke, strelj okoli riti so pojenjali, vse se je umirilo — ljudje, hoja, misli.

Mirenska dolina je bila videti z gričev kakor z medom premazana, zaplate njiv so sestavljale mozaično podobo, ki se je smiselno dopolnjevala kakor igra z dominami.

Mirko je postal borec tretjega bataljona, vendar bataljona ni bilo nikjer niti brigade tega bataljona; rekli so mu, da se ta čas bije ob italijansko-nemški meji in bo moral pač počakati, da se vrnejo s položajev.

Ta čas pa jih je Kateder seznanjal s pomenom narodnoosvobodilnega gibanja, ki ima bajè razpredeno svoje podtalje vsepovsod, v sam sovražnikov brlog sežejo, jim je zaupoval, svaril jih je, da bi bilo brezupno pobegniti, ker bi jih našli in seveda postrelili kot dezertarje in izdajalce.

Namignil jim je, da tisto pokanje pred desetimi dnevi, ko so kar naprej vstajali in bežali, še malo ni bilo kakšno hajkanje, ampak nekaj drugega; če kdo zna misliti, bo že vedel, za kaj je šlo.

Vreme je bilo toplo, suho, le noči so bile hladne in dišeče po jesenskih pridelkih.

Nahrbtnikov še vedno ni bilo za njimi.

Mirko je vedel, da so jih ukradli in bodo to poskušali opravičiti s hajko.

Med spremstvom, ki je bilo do zob oboroženo, se je počasi le vzpostavilo mostišče zaupanja, eni in drugi so začeli spoznavati drug v drugem določene osebnosti, vzgojno-politični učinki politdelegata so začeli delovati, nihče ni poskusil pobegniti.

Jedli pa so zdaj pri enem, zdaj pri drugem kmetu, in sicer to, kar je pač bilo, žgance, krompir, kruh, čežano, mleko.

Po štirinajstih dneh klatenja sem in tja pa so se le približali bataljonu, ki je bil na položajih. Tam so jih pa še bolj nezaupljivo sprejeli; komisar čete, v katero je bil dodeljen kot pomočnik mitraljezca, si ga je posebej ogledal; glede na to, da je bil profesor, mu je potem v dolgem pogovoru obljubil, da bo v dogladnem času postal njegov pomočnik, če se bo seveda izkazal v borbi; mora pa seveda jurišati in zaklati najmanj pet Švabov. Dal mu je bajonet, katerega rezilo se je cedilo od strojnega olja, bilo je čisto temno in topo. Mirko ni vedel, kako naj s takim bajonetom zreže pet Nemcev.

S komisarjem, ki se mu je zdel precej čuden, sta nato razpravljala o Prešernu kakor o borcu, ki s prve bojne črte meče na sovražnika Sonete nesreče.

Na koncu pogovora pa je komisar zahteval od njega, da si mora izbrati partizansko ime, kajti tu ni več običajnih imen in priimkov ter hišnih števil, ampak samo psevdonimi, ker bi se lahko primerilo, da sovražnik zaseže arhiv; in če bi bili tam resnični podatki, bi lahko pritisnili na domače ali obračunali z njimi kako drugače, poslali bi jih v taborišče ali pa celo postrelili.

Torej si mora izbrati novo ime.

Mirko je malo porazmislil, kaj neki bi bil, potem pa se je odločil — kar naenkrat — da bo Matkurja; to je bila namreč njegova priljubljena kletvica, ki jo je često uporabljal namesto drugih zasramovalnih besed.

Komisar je bil zelo razočaran, ko je slišal, kaj bi bil rad njegov izbravec na pomočniško mesto. Tega razočaranja niti ni skrival, zato je Mirku predlagal nekaj boljših partizanskih imen, dva celo iz Prešernovega Krsta — Valjhuna in Črtomira, dalje iz zgodovine vekapebe, Ordžonokidzeja; lepi pa sta se mu zdeli tudi še Čort ali Lipe, vendar je Mirko nazadnje le dopovedal literariziranemu komisarju, da ne bo drugega kot Matkurja. Komisar se je sprijaznil, vendar mu je dal naravnost vedeti, da njegov namestnik ne more biti kurja mati, zato bo ostal pomočnik mitraljezca do konca vojne. (Zaradi imena.)

Vpisal si je njegovo partizansko ime v beležnico ter njegov položaj v četi, rekel, škoda, in mu odvezel bajonet, s katerim naj bi si v jurišu priboril dolžnost pomočnika politkomisarja.

V septembru so potem kapitulirali Italijani.

Partizani so prišli v doline pevaje, z zastavami in harmonikami; Mirko je bil videti vesel in pretresen nad izjemno srečo, da so ga sneli pred

mesečem dni in odvedli med zmagovalce; tako rekoč prisilili so ga, da je bil zmagovalec.

S politdelegatom Katedrom, ki je bil sedaj že šarža, sta se srečala v Mokronogu pri Devu, kjer so kuhali velike kotle golaža in polente. Bežno sta si izmenjala občutke veselja nad dogodki. Kateder pa je bil zadržan in ni še čisto verjel v zmago, o kateri Mirko sploh ni več dvomil. Kateder mu je zaupal, da so seveda blizu popolni sreči, zmagi nad sovražnikom, blizu kakor šahisti, ki se jim smehlja mat, toda žal je še nekaj potez na deski ali bojišču, te poteze pa bodo vlekli Nemci.

Mirko je debelo pogledal.

Seveda, Nemci ne bodo kakor Lahi vrgli proč puške in odšli domov na Bier, ampak se bodo tolkli dalje.

Ja, ja, je rekel smeje se Kateder, ki je spregledal njegovo zadrego, prišli bodo sem in vse se bo začelo znova, boš videl. A partizani se bodo sedaj veliko lažje borili, tudi mobiliziramo na široko, ne tako kot pred tedni, ko smo zaplenili enega in po enega študentka. Zdaj samo od sebe vse dere k nam.

Mirko oziroma Matkurja je samo prikimoval.

Istega dne je obletela Mokronog nemška štorcklja na višini, nedosegljivi za odstrelitev, in odvrгла bele lističe, ki so se slepeče srebrili skozi ozračje. Kot sneg so se v roju primikali k zemlji.

Nekaj partizanov je vseeno začelo nažigati proti letalu, ki se je oddaljevalo kakor komar skozi plasti svetlobe, enakomerno počasi.

Ko je letalo izginilo na obzorju v drobni piki, je tišina spet poudarila partizansko zmago nad Italijo, kakor so vpili v svojih govorih politdelegati zbranim, okornemu in po gnoju smrdečemu ljudstvu na voglih mesteca, mesteca, ki je prekipevalo od upanja ter alkoholičnih hlapov.

Mirku so se razmere v trenutku začele dozdevati neresnične oziroma neskladne z besedami politdelegatov in resničnostjo. Tale reč v Mokronogu ga je začela spominjati na srednjeveški misijon.

Nekaj listkov je medtem že podrsnilo po tleh, ostali pa so še migljali v zraku.

Harmonike so se raztegovale kakor izležene gosence. Pari so odhajali v najbližja gospodarska poslopja. Goditi so se začele stvari, ki so spominjale na apokalipso: petstolitrski sodi so se valili po cesti, rafali iz brzostrelk so jih odpirali, vino je brizgalo kakor kri iz arterij, eksekucijski strelji so podirali izdajalce revolucije, ob poti se je cela četa strigla na balin, sredi trga so moškega linčali tako, da je poljubljal slovensko zemljo oziroma prašno cesto in vpil: Jaz sem izdajalec slovenskega naroda.

Srednji vek, srednji vek! Lep, čudovit!

Mirko se je izvil iz mestnega kotla in se napolil proti pokopališču, kjer so podrsnili po tleh lističi, ki so jih odvrgli Nemci iz štorcklje.

Nebo nad njim je bilo od ostre sinjine preboleče za oči.

Hrup revolucije je postajal tišji, rezgetavi rafali so ga dosegli kot rezgetanje kobil.

V tej anarhiji je začel spregledovati: v potezah obupa ni bilo videti rešitve; vse, kar se je godilo sredi mesteca, je bilo le začasna stvar, Kateder je imel prav, na potezi so bili Nemci, ti jih bodo poskušali sedaj matirati.

Kdaj?

Vtem je prišel na pokopališče in ga začel preiskovati; stari grobar, ki je izkopal jamo, je odložil lopato kakor svojo dlan kobili na rit in ga gledal, partizana, kako tava od groba do groba, ne da bi prebral katerega od napisov na nagrobnikih. Grobarju se je zdel nor.

Mirko je čez čas le odkril grobarja, ki je spet pljunil v roke, ne da bi se menil zanj.

Pozdravil ga je, ko je prišel bliže, in ga vprašal, če je kdo umrl.

Grobar je odložil lopato ob stene groba in se zagledal v Mirka, ki je stal na kupu prsti.

A-hà, je odvrnil grobar, umrl je, umrl, pa še več jih bo, in tudi ti boš, če ne boš pameten.

Iščem letake, ki jih je odvrnglo letalo, je povedal Mirko.

Enega imam jaz, je rekel grobar in segel v žep na riti.

Mirko je postal previden oziroma spet Matkurja, v trenutku se je spomnil predavanj politdelegata, kjer so jih seznanjali s strahom pred ljudstvom, ki z enim licem še vedno sodeluje s staro oblastjo, z drugim pa s partizani oziroma v novo nastajajoči družbi.

Revolucija — je spregledoval — je zajela človeka z najbolj neprijetne strani: z intimne, kjer je doma vest; najprej se začne razkrajati stari svet, to traja nepreklicno dolgo, ljudje se ne morejo kar tako odločiti za svojo nesrečo, navade so le presvete, da bi jih zavrgli, nekaj med njimi pa je le sposobnih narediti obrat in se odvrnejo od vsega svetega. Zato bo revolucija večno trajajoča, že ko bo zmagovita, ko bo imela vso oblast, ne bo nikoli imela vseh ljudi.

V trenutku, ko je začel grobar Mirka speljevati, je ta postal od sile previden, vedel je sicer, da se ne more videti človeku v vest, kjer se odločajo tako pomembne stvari, kot je biti drugačen, kot čas terja od tebe.

Možiček v jami pa mu je le pomolil ven listič, katerega je pred dvajsetimi minutami odvrnglo nemško letalo.

Mirko mu je prec pojasnil, da so ga poslali, naj poišče nekaj kosov nemške propagande, in vzel ponujeni letak.

Grobar mu je v pritrdilo le pokimal in začel drsati z lopato po dnu. Mirko pa je molče odplesal s pokopališča in se skril za kapelico, se podel po tleh in prebral, kar so bili Nemci odvrngli z velike višine.

Tam pa je pisalo: Banditi in banditke, ne veselite se preveč, ker so kapitulirali Italijani, naši bivši zavezniki, Wehrmacht je v polni pripravlje-

nosti in bo v nekaj urah dokazala svojo veliko premoč nad vami. Kdor bo zapustil banditovanje in se javil najbližjim nemškimi oblastem z orožjem ali brez njega, toda s tem letakom pri sebi, bo deležen ravnanja, kakršnega Wehrmacht podeluje samo vojnim ujetnikom, zajamčeno jim bo življenje in delo v okoliščinah, ki so drugačne od zaporniških. Odpeljali vas bodo v Reich, kjer ne bo za vami maščevalcev. *Velika nemška zmaga nad rdečo kugo je vse bližja!* Ne nasedajte komisarjem, ki obetajo nebesa, prinašajo pa pekel! V Nemčiji vas ne bodo žrle uši in komisarji vas ne bodo streljali v hrbet. Izkoristite prvo priložnost, banditi in banditke, in se predajte. Le tako se boste prepričali o časti nemške besede. Nemci nismo Italijani.

Mirkó je listek prebral že najmanj desetkrat in dobro vedel, da je to le propaganda, zvijača, s katerim uloviš nestabilne ljudi, vedel je tudi, še zlasti zdaj, ko so se Italijani umaknili iz zavezništva z Nemci, kateri strani se v tej vojni res nasmihata sreča in s tem zmaga, vendar je bil svit miru in zmage nad Nemci še zelo zelo daleč; naslutil je, da bo še mnogo mnogo ljudi pobitih, med njimi morda celo on, preden bo Mokronog v drugačni politični podobi, kakor je danes.

Ko je tako premišljeval, ga je našla patrolja dveh mož, in mu ostró velela, naj se pobere s tal, to je takoj storil; vodnik patrolje mu je potegnil iz rok nemški letak in se mu posmehljivo nasmehnil, rekoč: Takele iščemo, kot si ti, ki berejo tolele.

Jaz sem šel srat sëm, je odvrnil Mirko-Matkurja.

No, pa pokaži drek, je rekel drugi iz patrolje.

Lahko, tamle je . . ., se je zareklo Mirku.

Kje, je pograbil drugi, no, kje, pokaži.

Tamle . . .

Nooo, pokaži, pokaži svoj drek, je rekel vodnik, samo drek te bo rešil.

Česa?

Tegale, glej, je zatrepetal z letakom v roki vodnik; kaj misliš, da ne vemo, kdo išče takele tolažbe; trinajst jih že imamo, ti si štirinajsti. Kje je torej tvoj drek?

Nekje tamle, se je poskušal izvleči Mirko.

Ahà, zdaj je že nekje, no, pridi, da se ne bomo martrali, pa opasač lepo odpni in puško mi daj.

Molče so odšli proti mestecu, ki je divjalo dalje v pijanosti in rafalih.

Odpeljali so ga na zaprto gostilniško dvorišče, kjer je bilo zbranih več kot štirinajst razoroženih borcev, za okroglo mizico s tremi nogami so sedeli trije visoki častniki in pred njimi je bil kupček odvzetih nemških propagandnih letakov.

Prednje je stopil v predpisani pozor in patrolja je podala vpričo njega raport, najprej, kje ga je našla in kako se je izgovarjal (da je šel na pokopališče za kapelico srat, dreka pa niso mogli nikjer najti).

Si slišal, je rekel častnik z našitki majorja. Si lagal patrolji ali nisi? Najprej tvoje partizansko ime, ime enote in komandanta.

Mirko jim je povedal, kar so želeli.

Matkurja, je ponovil za njim v smehu njegovo partizansko ime major, kakšno hudičevo ime pa je to. Pa zakaj Matkurja? A nimamo lepših imen? Dobro, zdaj boš pa res to. Prav v kratkem. Kaj si delal na pokopališču.

Mirko je odgovoril, da je šel obiskat sošolčev grob, ker je bil v duhovni stiski. V Mokronogu se je bil znenada spomnil poslovnega govora iz leta 1925. za tem sošolcem, imel ga je neki Albin Pevec, učitelj, in govoril je tako lepo, da se je nenadoma tega sedaj spet spomnil. Sošolec je bil namreč njegov najboljši prijateljček in zagotovo eden najboljših učencev ne le v razredu, ampak, kakor so tedaj pravili, na celi šoli, čeprav je hodil šele v drugi razred.

Ali sme govoriti dalje in povedati vse? je iznenada presekala samega sebe, da bi ugotovil učinek tega, kar pripoveduje. Sodni tribunal se je delal malce zmedenega ob tem nagovoru, v resnici jih je pa ta zapleteni nastop dezerterja zabaval in so ga hoteli na vsak način do kraja spregledati, kaj neki se skriva še v njem.

Prisluhnilo pa mu je tudi petnajst ali šestnajst razoroženih sodrugov, ki so jih našle patrolje z nemškimi propagandnimi letaki kot njega.

Stvar je v tem, je nadaljeval Mirko, da je učitelj Pevec izrekel na tem prezgodnjem grobu nekaj, kar je vznemirljivo za vse čase; rekel je: Jernejček, bil si preveč priden, zato smo te izgubili, tako pravi svet in v teh besedah je skrita starodavna modrost, ki si drugače ne zna pojasniti tolike krivice, ki se je zgodila tebi; bil si deček z izrednimi lastnostmi, osrečujoč otrok, višek narave.

V Mokronogu sem te besede spet zaslišal v zraku in se nisem mogel premagati, da se ne bi bil napotil k Jernejčku na grob, tam pa sem še enkrat premislil govor Albina Pevca in prišel do istega prepričanja kot on, da je smrt tako talentiranih ljudi, ki so daleč nad nami, res krivično dejanje.

Zakaj? je vprašal major.

Kdor je preveč srečen, izziva smrt, je odvrnil Mirko, smrt je zavist, ki jo ljudem prinašajo ljudje.

In tam si potlej našel tale letak? je prijel listič major in ga lahko vihtel po zraku.

Mirko mu je pritrdil, da prav tam.

In ti si prepričan, da bomo mi verjeli pravljico o Jernejčku?

Tega pa res ne vem, je odgovoril Mirko. Ali boste verjeli ali ne, Jernejček je tako umrl, kot je rekel učitelj Albin Pevec.

No, no, že prav, pridruži se lepo tistimle tamle! Kaj pa tvoj drek; saj res, kje je?

Še zmeraj je tam nekje, je odgovoril Mirko, mora biti, samo poiskati ga je treba.

Sodniški tribunal se je zasmeljal in razoroženi borci tudi.

Proti večeru so jih vse zvezali z žico za telefonijo v zapestju, povezali pare še z vrvjo za perilo v kolono po dva in odšli skozi noč in skozi spraznjeno mestece proti Priči. Vsi so slutili svoj konec.

Govoriti med sabo niso smeli več, bilo je prepovedano, le s pogledi, ki so se svetili kot led v mesečini, so si sporočali svoje temne, smrtne občutke.

Okoli polnoči so se povzpeli do vinskega hrama, tam so jih stražarji razvezali in jih nagnali vanj, polnega cele vrste vinskih vonjav. V malem, temnem prostorčku pa so se kaj kmalu znašli, tema se je zredčila in naglo so ugotovili, da iz sodčkov še teče vino. Našli so majoliko, kozarce in se začeli odžejevati.

Nekateri so imeli še čike in so si zvlili cigareto, ki je šla od ust do ust kakor kresnička.

Ne nažrite se ga! je zarežal nanje stražar.

Zakaj pa ne? je odvrnil nazaj nekdo. A zato, ker ga ti ne smeš, naj bi ga še jaz ne?

Ne zato.

Zakaj pa?

Boš že videl.

Mirku pa se je v tem podajanju glasov posvetilo.

Natočil je polno majoliko in rekel drugim; Dajmo mu ga malo, da nam bo dal mir, mogoče nam celo izklepeta, kaj nas čaka.

Možje so se mu umaknili, ko je rinil k vratom, pobutal je s pestjo po njih in poklical stražarja.

Ta je res prišel bliže in Mirko mu je nekoliko tiše ponudil majoliko.

Nekaj časa se je obotavljal in po tem obotavljanju je Mirko zaslutil, da mora biti čisto sam zunaj, da so drugi odšli po razkropljenih kmetijah fukat in žret.

No, no, ga je povabil znova Mirko, pij, dobro je, vino je.

Stražar je res povlekel zatič in priškrnil vrata, da bi segel po majoliki, tedaj pa je Mirko vrata potegnil k sebi in oblił z vinom stražarju obraz, skočil ven v svetlo temo in zginil po strmini, v katero je prej komaj komaj prisopel.

Stražar je od osuplosti najprej odrevenel, ker ni vedel, ali naj strelja za njim ali ne, toda bil je toliko priseben, da le ni spustil rafala v noč, ker bi bil z njim tudi sebi spisal smrtno obsodbo; pred odhodom so jim namreč zabičali in zapretili, da bodo vsakega pobeglega plačali z lastnim življenjem, zato je pograbil za kljuko na vratih in vtaknil spet zatič v precepnico.

Kurbe ste in ne ljudje, je zarenčal, ko je opravil z vrati, nato pa raje obmolknil in stražaril dalje.

Teh štirinajst ali petnajst, kolikor jih je še ostalo, pa je bilo še bolj zmedeno kot stražar, saj se jim je s takó domiselnim begom ponudila enkratna priložnost, da zadrže v svojih rokah vrata svoje navidezne ječe in stražarja razorožé ali pa ga izsiljujejo tako dolgo, da bi z njimi pobegnil. Toda preden so se ovedeli tako ugodne priložnosti, je minilo že preveč časa in tudi zediniti se niso mogli, da bi začeli izsiljevati, ker so bili negotovi v svoji jetniški nemoči in so se raje slepili z amnestijo, ki da bo izrečena na tistem kraju, kamor jih ženó. (Zakaj pa naj bi jih sicer gonili po teh hribih, če ne za to, da jih bodo amnestirali! če bi jih hoteli pobiti, bi to storili že v Mokronogu. Zdaj bodo šli malo v kazenski bataljon in potem nazaj v brigade). Toda nekaterim od njih se je le posvetilo ob tem izrednem sotrpinovem pobegu; zaslutili so, da ne bo nič z bataljonom kesanja in odpuščanja, ampak da je zelo malo časa še, in če bi se v zadnjem hipu le zedinili in pritisnili na stražarja, jim bo moral odpreti in celo skupaj z njimi pobegniti, če bo hotel ostati živ, ali pa bo skupaj z njimi sfrlel pod streli.

In vtem, ko so se nategovali in se pričkali za svoje življenje, se je menjala straža; slišali so, kako je nasamarjeni stražar raportiral drugemu, da je vse v redu, novi je samo pokašljaj v odgovor in dolgo prdel.

Nekdo od jetnikov je hotel ponoviti potegavščino, ki jo je prej izvedel Mirko-Matkurja, a so mu jetniki zbili iz rok majoliko, polno vina.

Zakričal je: 'Svinje zajebane, kar pobijejo naj vas, mene pa ne bodo.

Stražar jim je zapretel s tem, da je repetiral brzostrelko in nato še zakričal, da če pri priči ne utihnejo, bo začel šepati kar skozi vrata, streljal pa bo toliko časa, dokler ne bo vse potihnilo tam za durmi. Pa še bombe bo zmetal noter.

Si slišal, je rekel eden od njih.

Po-pol-na, ti-ši-na! se je zadril stražar. Sunce vam jebem, mater vam švabsko!

Mirko pa se je medtem že domogel do Srednjega Lakenca in blodil zunaj cestišča, da bi lahko neslišno smuknil v zavetje teme in grmovij, če bi od kod začel kdo prihajati po cesti.

Noč je bila svetla, a brez mesečine. S samimi rosnimi zvezdami v kupoli.

Včasih je nočno tihoto natrgal rafal, kot bi kdo izstrelil same suhe prdce v hlačnico. (To streljanje je bilo silno daleč).

Mirko se je zavedal, da ga je rešila samo izjemna pričujočnost duha in neponovljiv domislek z vinom, v katerem ni noben od sojetnikov naslutil prevare. Še najmanj pa stražar.

Srce mu je še vedno razbijalo, njegovi udarci so ga preplavljali kakor nenehno vzvalovana voda z odbojnimi krogi. V končiče las je čutil to valovanje.

Nato je ob poti naletel na mlin, veliko kolo je stalo in skozi gnile rake se je ucejala voda kot iz volovih ust.

Skril se je v ta šum, v njegove vlažne sence in sedel na tram, ki je spenjal dvoje pilotov, po katerih so bile speljane rake.

Mlinarija je bila kot izumrta.

Niti na misel mu ni prišlo, da bi potrkal na okno, ki se je motno pobliskovalo. Vedel je, da so take hiše lahko javke, in sicer enih in drugih ali pa kar obojih skup.

Do jutra je bilo še nekaj ur. Ko se bo prikazal osivel dan, ga bodo ljudje odkrili. Moral se je odločiti — kam.

Bilo je precej izbir: vrniti se proti Mokronogu in pasti znova v roke tistim, katerim je pobrisal, bi sedaj pomenilo, da bo na mestu ustreljen; isto bi ga doletelo, če bi obšel Mokronog in pricapljal domov v Šentrupert, terenska služba je delovala kot ura, bila je nevidna, vendar v vsaki stvari pričujoča; prišli bi ga iskat ponoči in bilo bi konec z njim, našli bi ga tudi v Ljubljani in likvidirali, če ne drugače, pa tako, da bi namignili belim, da je ušel partizanom, in bi, hočeš nočeš, moral k njim ali pa pod šus; pred njim je bila res ena sama smer, in to so mu nakazali nemški propagandni letaki — Nemci. Do njih mora in povedati jim mora, da se je odzval vabilu, ki so ga odvrгла njihova letala. Če ga bodo vprašali po letaku, jim bo povedal, da so mu ga partizani zaplenili, pa ne le njemu, najmanj sedemnajstim, ki so jih zaradi tega razglasili za dezertarje, jih postavili pred sodišče, kjer pa jim niso izrekli pravdoreka, ampak so jih zvezali in odgnali v noč, proti Priči, od koder je pobegnil; opisal jim bo, kako, kje, celo pokazal, če bodo hoteli, da se bodo prepričali prek sledov, da govori resnico . . . Drugih petnajst ali šestnajst pa so partizani najbrž že postrelili . . . Odvržene lista tako nima več, lahko jim pa pove njegovo vsebino.

Začel jo je obnavljati po spominu — pa ne besedišče propagandnega jezika — ampak bistvo sporočila, kjer je navedena nemška čast, zvezana z obljubo civiliziranega sveta, da bo deležen statusa nemškega vojnega ujetnika in ne kaznjena.

Da bi zdaj objokoval, v taki stiski, svojo omejenost, ker je tik pred diplomom odšel domov na otavo, ni imel volje ne časa, začelo se je daniti in trsi dneva so zadrhteli.

Rafali v daljavi še niso pojenjali, nasprotno, vse več in več jih je bilo. Tam nekje so se morali spopadati.

Sedel je na špirovcu, ki je vezal oba razmajana pilota, okoli njega je bilo vse zeleno, dišeče po vodi in ribji maščobi, zagledal je vodomca, ki se je basal z ribico, utripaje z repom, ko da daje takt sekundi.

Mlin je bil mogočen, ves pozelenel od mahov in alg, njegove lopute so bile temne in so cedile vodo.

Ovila sta ga mraz in tesnoba.

Ali je res izdajalec, ker se noče boriti oziroma umreti, in to samo zato, ker je prebral odvrženi letak, hoteč zapustiti partizansko negotovost?

Malo pa je le drugačen od tistih, ki so ostali.

Izvil se je iz zasedelosti, ves trd in premražen.

V travi pred njim so ležala rdeča jabolka, oblita z roso. Pobral jih je nekaj in si jih zatlačil v žepe, v enega pa zasadil v zobe, kakor kača svoj ugriz, in spuščal vanj svoje strupeno počutje.

Dan se je že svetlikal kakor v vodi potopljena šipa.

Bregovi Srednjega Lakenca so bili porasli s tihoto host.

Nameril se je nizzdol proti Šmarjeti, od koder so pravzaprav prihajali zamirajoči rafali vso noč.

Tam bodo. (Mislil je Nemce).

Odvrgel je vse od sebe, kar je dišalo po enainpolmesečnem partizanjenju, tri metke od puške in celo italijansko paradajzerico, ki so mu jo bili pozabili v Mokronogu odvzeti, imel jo je v žepu površnika, ter osnutek rokopisnega gradiva za politkomisarja o jeziku kot biološki možnosti, vojaški pas, ki mu je nosil hlače in katerega mu niso odvzeli; vse to je zarinil v sredo leščevja in pokrnil z listjem in skalami.

Med pešačenjem pa se je spomnil, da je na letaku pisalo, da naj se predajo z orožjem; že je hotel nazaj po ročno bombo, ko se je spet domislil, da je pisalo na letaku tudi še to, da se jim lahko predajo tudi brez orožja.

Malo je postal in se odločil, da bo nadaljeval pot brez orožja, saj ga medtem zajame lahko bogvekdó še, prav bomba pa ga lahko celo pokoplje, če bi jo imel pri sebi.

Noge je komaj še vlekel za sabo.

Iznad hiš v bregu se je spotegoval dim. Najbrž so tam tudi umikajoči se partizani. Spe ali pa oprezujejo, kdo neki se potika po cesti.

Toda strela nanj le ni hotelo biti.

Mogoče mislijo, da je kmet.

Morda se komu od partizanov tam v bregu celo dozdeva, da ga pozna (kot kmeta).

Dolina Lakencev je ozka, tesna, tik ob cesti se preлива čist potok na sivi podlagi (lapor).

Tupatam so se razrasli grmi kumine in diši presladko.

To tihoto in idilo vonjev, po kateri se preteguje s svojimi motenimi čuti, nenadoma presekajo detonacije, ki so nekje za njim, v smeri proti Mokronogu; grmenje se grmadi in zemlja se stresa; idilično brenčanje mrčesa obnemí, sonce zakrijejo sajaste, goste črnine.

Mirko spregleduje, vbit v tla, da so Mokronog najbrž napadla letala in ga bombardirala; drugega ne more biti tam za njim, v tistem črnem dimu.

V to napeto poslušanje nenadoma zadrda lojtnik.

Ko se živčno obrne v smer, od koder je prihajal voz, zagleda konja, kateremu plahuta griva kakor škrge, gobec ima penasto zelen, zobje, ki zasekujejo v zrak, so rumeni, dolgi, ovešeni s smehom neke poetske smrti.

V tistem sta že z vprego vštric, voznik povleče vajeti in nekajkrat zehne e-haa, e-haa; prah, ki se je dvignil v oblak, se počasi seseda, Mirko prisede na voz k starčku, ki vozi nekaj, kar je skrito pod plahto.

Konj začne spet odmetavati svojo moč, skrito v stegnih, v eter, mogočna rit, polna mišic, zbudi nenadoma v starčku srd, da ji z dolgim gajželnikom dvakrat zariše belo, lesketajočo se liso, pram odsune samega sebe v dir in za njim se začno vzdigovati oblaki rumenih prašnatih delcev.

Nihče noče spregovoriti prvi.

Izza njiju še vedno bruhajo detonacije pod nebo.

Mirko ne strpi in reče: Nemci.

Starček pokima.

Za njima se vijuga prašnata megla.

Kam pa kam, stric? zavpije Mirko, da preglasi drdrajoči voz.

Kam pa ti? se zadere nazaj starček. Njegov pogled je prebistren kakor potočna voda. Nisi od tu, doda še in ga gleda odslej v duhu, ne več z očmi.

Nisem, odjé nazaj Mirko.

Vojska je, reče starček.

Mirko pokima.

Nato se vozita, ne da bi si še karkoli rekla, konj, ki mu starček iz časa v čas zagrozi in tudi izpolni grožnjo, tako da se k svilenim zarezam dodajajo še druge v obliki močnih udarcev, hodi, kakor da mu je vseeno, ali ga ubije ali ne, noben udarec ga več ne vrže v dir. Vmes vali lepo iz sebe zelene, skodrane fige, kakor kmetica iz razora krompirjeve gomolje.

Tiho je, zadušno, vroče.

Detonacije so prenehale, le dim za njima se vije v cevast steber.

Začela sta srečevati ljudi, otroke in ženske, ki so grabili opojno lucerno.

Iz daljave se je zaslíšal hrup motorjev.

Tanki, pomisli Mirko. Brž odskoči z vozá in se zahvali za vožnjo.

Starček samo pokima in znova useka po pramasti zadnjici večkrat zapored, kupi mišic se le zganejo, voz zaropotá. Megla prahu se vzdigne in zakrije panoramo.

Iz bližnjega zvonika začne žalostno vabeče zvoniti.

Morda je poldne, pomisli Mirko. Ali pa maša zadušnica.

Dolina Lakencev je bila, hvala bogu, za njim, tam res ni bilo kam pobegniti, razen nazaj v breg.

Zdaj, tulele, ko se je odprla kotlina in so se prikazali Gorjanci v prispodobi grive, pa je bilo več možnosti in upanja, hkrati pa je začel zavidati

miru vrb, jelš in latom koruze, ki jim je bila človekova bistvenost prihranjena, saj ne poznajo ne potrnosti ne izigranosti ne uničenosti; želel si je biti vsaj del kakega drevesa, veja, košenika ali pa globoka rana smreke, če že ne kaj bistvenejšega, rastel bi in ne vedel bi za bombardiranje Mokronoga; ne bi ušel smrti in ne bi stopal v drugo smrt, kakor to dela pravkar on.

Izza ovinka je pogledala tankovska cev, hrum motorja je stresel cesto. Cev ga je začela iskati za odstrel, nižala se je, višala.

Mirko je mirno obstal in mislil, matkurja, zdaj sem pa tam. Vtem pa se je nenadoma odprla tankovska kupola in ven se je izmotal tankist v usnjeni obleki. Zavpil je: Bist du ein Bandit?

Mirko je zavpil: Nein! Bauer, Bauer . . .

No ja, dann verschwinde schon, verdammter, je zavpil tankist in spet potonil v železju, ki je nato zahrumelo mimo njega v silovitem diru, pri tem pa vzdigovalo zadušljive, kisle valove prahu.

Mirko sam sebi ni mogel verjeti, da jo je že drugič odnesel, kar stal je in gledal za odhajajočim tankom, ki se je valil proti Lakencem.

Malo je manjkalo, da mu ni s topovsko kroglo snel butice.

Ko je presenečenje nad vsem tem le presahnilo, se je opotekel, odšel k vrbam ob potočku in sédel na breg.

Naj me ustrelé tu, ob vrbah, hudiči . . .

Pa ni bilo od nikjer nikogar, ki bi izpolnil to njegovo intimno željo. Čez čas je moral vstati in oditi dalje, do vasi, polne Nemcev.

Napeto si je ogledoval ta mogočni tankovski pratež in vojake, ki so se preurejali.

Uganil je, da mora biti štab v gostilni. Niti pomislil ni, da spet tvega. Odšel je naravnost tja in straža, oborožena do zob, se mu je prijazno nasmehnila, ko je vstopil mimo nje.

V gostišču spet ni vedel, komú naj bi povedal, kdo pravzaprav je. Nazadnje ga je le ogovoril nekdo od Nemcev, kaj išče oziroma koga. (Nagovoril ga je po slovensko).

Mirko mu je v nekaj stavkih pojasnil svojo zadevo. Da se jim predaja, ker so jim z letaki, ki so jih odvrgli, obljubili častno ravnanje.

Oficir ga je osupel poslušal in še bolj osuplo gledal.

Potem mu je Mirko povedal tudi svojo storijo, kako se je nocoj izvil smrti, toda oficir ni kazal za to preveč radovednosti, bolj ga je zanimalo, kako je prišel v štab njihove divizije.

Mirko mu je, začudenemu, povedal, da sta ga spustila noter stražarja, tega pa oficir ni hotel verjeti in je zato velel poklicati dežurnega; ta je šel iskat oba stražarja, zdaj nista bila več tista dva, ki sta ga spustila, ampak dva mlada esesovca.

Sta bila tadva? je vprašal štabni oficir.

Mirko je odkimal.

Sta bila z oznakami eses? je vprašal oficir ostró.

Zdaj je mirko že zavohal, da je nekaj narobe s temle njegovim vstopom v štab divizije, in da si ne bo pomagal, pač pa škodoval, če se bo spomnil, katera dva stražarja sta ga tako ljubeznivo spregledala. Raje se je izgovoril, da ne pozna vojaških oznak, ker je živel pod italijansko okupacijo. Šele sedaj se je štabni oficir pomiril, čeprav je bil odgovor iz trte izvit, nič več ni zahteval od dežurnega preiskave, katera dva stražarja sta Mirka spustila v štab divizije. Osuplemu častniku z rdeče-črnim trakom na rokavu pa je povedal, da je Mirko, ki stoji pred njima, ein Bandit, ki se je sicer prišel predat nemškimi oblastem, toda nihče ga ni niti razorožil oziroma se prepričal, ali ni morda Bandit podminiran z dinamitom, ali nima morda pri sebi orožja, revolverja, bomb, noža; prišel je lepo noter, kakor na obisk k sčricu (zum ein Onkel) in se mu lepo potožil. Dežurni oficir je bil vse bolj rdeč.

Prosim, mu je ukazal, vsaj vi mu obrnite žepe, če mu jih že naša lena, zapita in zakurbana straža ne more, pretipajte ga, zaboga svetega, ali nima noge, života in riti iz dinamičnih palic, in potem ga v skladu z letalsko propagandno akcijo predajte ustreznim oddelkom Wehrmachta. Das ist alles.

Herr . . . ! je zavpil Mirko za odhajajočim častnikom.

Halte Maul! se je zadržal nadenj dežurni častnik in ga začel otipavati po stegnih, jajcih; te mu je dobesedno grabil, tako da se Mirko ni mogel vzdržati in je začel glasno javkati.

Tedaj pa je izza vrat pogledal častnik, ki je bil verjetno general in zavpil nad dežurnim, naj pri priči neha s to buzaranterijo.

In sploh — kaj pa imate s temle civilistom?

Dežurni štaba mu je v pozoru iz samih dovršenih robov podal raport, kaj se pravzaprav godi in kdo je ukazal tako ostro telesno preiskavo.

Sehr schön, je rekel general, in zakaj mu mečkate jajca?

Dinamit iščem, Herr General.

A-hà, tam, kjer je res diverzija in pripravljena eksplozija za vse nas, v glavi, tja mu bom pa jaz šel gledat. Bedaki, vsi po vrsti, tudi Herr Oberst. Predajte ga gestapu, Herr Leutnant, aber sofort. In dieser Minute.

In Mirka so z vojaškim vozilom še istega dne prepeljali v Brežice ter ga predali naslovníku, ki ga je določil general.

Tam pa so dobro vedeli, da je človek plod svojih ali pa tujih misli, in so si ga najprej ogledali predvsem s te miselne strani. Ko so nato še v podrobnosti zvedeli od njega, kako je bil mobiliziran in kako je ušel iz vinskega hrama ter se rešil zanesljive smrti, so mu obljubili, da ga bodo poslali v vojno ujetništvo, če se bo izkazalo, da je, kar jim je povedal, v nasprotnem primeru pa se bodo stvari zasukale drugače.

Pa se niso.

Pozvedovali so nekaj tednov, potem so Mirka s transportom ljudi, podobnih primerov in družin, ki so se kompromitirale, poslali v das Reich, v bližino Dresdena, med vojake bivše jugoslovanske vojske, ki so tam obdelovali polja ali delali po tovarnah vojaške industrije ter uživali hkrati tudi določene prednosti, ki jim jih je zagotavljala haaška konvencija. Seveda so

bile te prednosti silno majhne, toda obstajale vendarle so, recimo v prehrani ali nekaterih drugih rečeh, v taboriščnem režimu, ki je bil pri vojnih ujetnikih neprimerno blažji kakor v kazenskih taboriščih, kjer so politične desetkali ali mučili.

Nikoli prej ali kasneje ni bila nemška Küche tako hierarhizirana kot med vojsko, ko je voda zavrevala v kotlih po rasističnih načelih. Rusi in Poljaki so bili v tej kuhinji odpisani, hrano, ki so jo ti dobivali za enako delo kot drugi vojni ujetniki vsako jutro ali opoldne, ne bi danes povohal noben zlákoten pes.

Vsi so vedeli, da morajo Poljaki in Rusi pocrkati.

Nekoč, ko je bil Mirko spet dežurni razdeljevalec hrane in je šel s svojo skupino jugovičev po kotličce, se je pripetilo nekaj, kar ni nihče predvidel niti v sanjah. Nadzornik v strankini uniformi, ki je ujetnikom razdeljeval hrano, je hotel prisiliti Mirka in njegove, da bi vzeli kotličce s pomijami, namenjene Rusom in Poljakom. Kaj je šinilo temu razdeljevalcu v glavo, da je poskusil Mirka izsiliti, naj bi jedel te pomije, ni mogel doumeti povsem niti kasneje, ko je bilo že vse mimo: klofute na obe strani že podeljene in že shlajene, ne pa pozabljene.

Mirko je najprej poskušal vljudno dopovedati Unterscharführerju, da to ni hrana zanje, kar mu ponuja, ampak za Poljake in Ruse, to pa Jugoslovani niso, vsaj do včeraj še niso bili ne Rusi in ne Poljaki, naj mu, prosim, pokaže za to preimenovanje papirje, ustrezne pečate vojaških, ne političnih oblasti.

Unterscharführer je bil videti najprej presenečen, ni pričakoval takega preprostega in logičnega ugovora; hrano Jugoslovanov je bil najbrž ugodno prodal prav Poljakom in Rusom, že za kaj, v tovarni je toliko reči, ki se jih potrebuje doma, in ti Rusi in ti Poljaki so prerili vsak centimeter, samo da bi si izgrebli kak priboljšek in preživeli; mislil je kakor vsak Nемеc, da so eni in drugi v bistvu Slovani, razlike med njimi pa so majhne in le jezikovne; eni cel čas izgovarjajo šč, šč, šč, drugi pa tsch, tsch, tsch; zakaj bi torej ene hranili drugače od drugih, ko razlike ni. V njihovi pameti je vse isto, le v izgovorjavi končnic je odtenek, ki pa ni bistven — vsaj ne za priboljšek v hrani.

Tako in še drugače je mislil Unterscharführer v trenutku, ko mu je Mirko odgovoril, da je hrana, ki mu jo ponuja, za Ruse in Poljake, ne pa za Jugoslovane.

In, kaj! se je zadržal nadenj Unterscharführer.

Ta preprosti ugovor je prebudil v Mirku spet celo njegovo slavistiko in analogno vse Mickiewiczze, Sienkiewiczze, Kochanowske, Krasicke, Zapolske, Žeromske, Staffe, Reymonte . . . Lomonosove, Krilove, Deržavine, Radiščeve, Puškine, Lermontove . . .

Že dolgo je vedel — bolj natančno od takrat, ko je skiciral diplomsko nalogo, Pesem, najvišje razodetje človekovega duha — da sta umetnost in življenje isto in da ne moreta ne-biti, razlika med enim in drugim pa je v bivanski formi, natančno tako, kakor je bil zaslutil nevedni in cinični Scharführer, ko je v poljskem šč- in srbohrvaškem ć- ter ruskem č- začutil isto, le

oblika izvora je bila drugačna; toda bistvena razmejitev, o kateri se Scharführerju niti sanjalo ni, vendarle poteka sredi tega izvora, tam je jedro slehernega bivanja, ne le slovanskega, ampak tudi večvrednega germanskega, biologija našega stvarnega življenja je resda tragična in malovredna, skoraj bi lahko rekli nič, če ne bi prav to tragičnost sublimirali prav ti odtenki v glasovih — ki so se Scharführerju zazdeli nenadoma tako nepomembni — v pesem, roman, novelo . . . in naredili iz te tragedije upanje.

Bilo mu je nepopisno tesnobno, ko se je vse to prebudilo v njem, ves ta brezmejni spomin na lepoto, v kateri je toliko trupel, ki so povišana v upanje umetniške besede; nič ne bi imel proti, če bi mu Unterscharführer navsezadnje po vsem tem le vrinil to čorbo za svinje in jo žrl, seveda sam, v kakem kotu tovarne, toda tu so bili nosači kotličev, sami bivši podoficirji kraljevske vojske, ti seveda niso imeli pred očmi bistvenosti življenja, ki je oblika, in ne biologija, ampak so hoteli žreti, pa ne tole, kar jim je ponujal Scharführer, ampak tisto, kar je ta prasec prodal ali zamenjal. Tisto, tisto.

Postalo je zagatno.

Tisti na pa und jih je vse ponižal, še več, v tej kratki, dvozdružni odpravnini je bila silna žalitev, ki je tudi Nemci ne bi prenesli, če bi se razvedelo zanjo, to je Mirko Ambrožič dobro naslutil in zato je Scharführerju vljudno povedal, da, žal, to hrano jugoslovanski vojni ujetniki ne bodo jedli, zato bodo danes pač brez kosila, to je hrana za Ruse in Poljake, ne pa zanje, bodo pa se — in to Scharführer dobre vé — pritožili pri Herr direktorju.

Vtem ko se je hotel Mirko obrniti in oditi skupaj z dežurno ekipo k čakajočim tovarišem, ga je Scharführer povlekel za rame nazaj in mu z vajenim prijemom potisnil glavo v mlačno juho, v nekakšen sivo bel močnik.

Nemški delavci, ki so ta prepir gredoč opazovali, so začeli vpiti in klicati vojaško spremstvo oziroma stražo, ki je bila odgovorna za Jugoslovane v tovarni za brezšivne topovske cevi. A je bilo, žal, prepozno, da bi se mogel incident končati miroljubno; odslej dalje pa ni šlo več niti za Sienkiewiczza niti za Lermontova, ampak za mnogo več (oziroma mnogo manj), Mirko si je z dlanjo posnel z obraza lepilno juho in usekal Scharführerja z vso močjo po obrazu, da mu je brizgnila kri, ko da ga je res štihnil. Scharführer je začel grabiti po revolverju, ki ga je imel za pasom, toda kri ga je tako zbegala, da je z rokami raje segel po krvavečem nosu in ustnici pa spet po revolverju, pa spet po nosu, medtem pa sta že pridrvela od nekod stražarja in odvelkla Mirka, ki se ni niti najmanj upiral, le kapljalo je še od njega kot od pravkar nalepljenega plakata.

V zelo ostrem zaslišanju, ki je sledilo pri komandantu taborišča, so potem še enkrat pogreli celo zadevo od začetka do kraja in jo zatušali, kajti predobro so vedeli, da bi višja inštanca ukrepala ostro na obe strani, in to na obe zelo kruto.

Scharführerju je najbrž komandant taborišča dal možnost, da dobro premisli, preden bo zahteval povračilo za poškodbo nemškega nosu, Jugoslovan

bo zagotovo kaznovan, o tem ni dvoma, toda kaznovan z njim bo tudi on, ker je kršil mednarodne dogovore, s tem da je hrano za natančno določen sloj delavcev, preprodajal in tako prekršil predpise, ki v tem pogledu niso dopuščali nobenega prisvajanja vojaških deležev v zasebne namene, še posebej ne zdaj, ko je divjala totalna vojna s svetom.

Scharführer je moral kloniti.

Od tega obračuna z Nemci, ki se je za Mirka ugodno končal — to je bil že njegov tretji srečni konec — niso pri delitvi hrane nikoli več delali razlike na njihov rovaš — kar je bilo za Poljake, je bilo poslej vedno samo zanje, in kar za Ruse, je bilo za Ruse.

Res pa je po tem dogodku večkrat razmišljal o tem, da Scharführer ni bil tako neumen, kakor so ga stvari kasneje naredile, Mirku je bilo žal, da ga je ponižal, ne zato, ker si tega ne bi bil prislužil, ampak zato, ker bi bil moral vsaj enkrat okusiti gorje svojih daljnih slovanskih bratov, čorbo, da bi se jim približal v tragediji, ki so jo doživljali; žal mu je bilo, da je to cenil, toda le v romanih Aleksandra Belega in Pilnjaka, ne pa tako, da bi sam jedel tisto, kar so jedli oni.

Drugi okoli njega pa so o tem seveda razmišljali drugače, sicer pa nihče nikomur ni nič zaupal, o čem dejansko premišlja, kaj ga tare; zavljo pesti, ki jo je sprožil v nos Scharführerju, je med vojnimi ujetniki celo zaslovel in eden od srbskih polkovnikov mu je nekega dne pripel na bluzo Belega orla z meči, češ da ga sam ni vreden po vsem tem, ko je tako ponižno, brez strela kapituliral, ne da bi bil enega samega Nemca usekal po gobcu.

Beli orel z meči, ki mu je poslej blestel na bluzi, mu niti malo ni olajšal trenutkov bridkosti, teh pa ni bilo malo, bilo jih je kar precej; prvič ni bil reden vojni ujetnik, ampak izreden, to se pravi res nekakšen dezertar, ki so mu status ujetništva Nemci pravzaprav podelili zavljo uslug, ki jim jih je naredil.

Mirka je začinjalo resno skrbeti, najprej po tihem, kaj bo; Reich se je sesedal. Koalicija je zmagovala. Njegovo partizanjenje, mesec in še nekaj, pa je po neumnosti zamenjal za ujetništvo v Nemčiji; ko se bo vrnil — in čutil je, da se bo vrnil živ — bodo začela od vseh strani leteti zelo neprijetna vprašanja, od tega, kako je padel Nemcem v roke, kar seveda ni bilo nemogoče ob kapitulaciji Italije, do tistega spomina, kako je bilo na gostilniškem dvorišču v Mokronogu, kjer so ga na tihem obsodili na smrt skupaj s tistimi štirinajstimi ali petnajstimi ubežniki, pri katerih so našli odvrženi propagandni letak, ki jih je pozval k dezertarstvu.

Lahko pa vsi tisti, na tihem obsojeni, še živé, ga je morila misel, in ga bodo po vrnitvi kot priče obdolžili očitnega izdajstva, saj je s spretno nastavljenjo vabo — majoliko, polno vina, pripravil stražarja do spozabe, in ga ukanil . . .

Dostikrat je razmišljal o obsojencih iz vinskega hrama; ko se je predajal svojemu pretanjenemu občutju, je zaznaval, da jih ne more biti več med živimi, da so jih bili še isto noč postrelili in zakopali na pobočjih Lakencev.

In je kombiniral dalje: če torej nihče več ne živi in verjetno res nihče, so ostali živi samo še stražarji, pet ali šest od njih, toda od teh je bil spet le en sam, ki je vedel, da je eden od obsojencev na smrt, ušel, ta pa zagotovo ni šel povedat drugim, da se je to napletlo prav njemu.

Če je torej ta stražar padel v tem času, potem je rešen.

Rešen!

Rešen!

Pa tudi, če ni padel, če je še zmeraj živ, ne bo toliko omejen, da bo šel po končani vojski povedat, da mu je ušel.

Navsezadnje je bil stražar zaupna osebnost, je razmišljal dalje Mirko, likvidator, natančno je izpolnjeval navodila, ki jih je prejel od sodnega tribunala, še malo ni bil ob pamet, ko je ostal za zapahom z enim manj, v prid temu govori popolna prisebnost z njegove strani, saj ni streljal niti ni vpil.

Ta sinteza in analiza cele dogodivščine je prebudila v njem upanje, ki pa je bilo bolj hazard kot prava možnost, da se izvleče.

Začel je napletati še proti smeri, v katero se rešujejo najbolj obupani, tisti, ki jih zagotovo čaka smrt ali njej enake reči: Morda bodo pa v vojskinem vrtincu zginili tudi vsi trije oficirji, poleg stražarjev in obsojencev, ki so ga obsodili; morda sploh ni več nikogar iz mokronoških časov, tudi ne več patrolje, ki ga je prišla z nemškim letakom za kapelico in aretirala; morda sploh ni nikogar več.

Vse to je znenada postalo mogoče.

Česar se je začel bati, sta bili sestri, oče, mati, toda z njimi se bo že pogovoril, je začel upati.

Terenci! ga je tudi prešinilo.

Ti so ga pa res vznemirili, ker so bili zastrti s tako dvojnostjo, da cel čas vojnega ujetništva ni spregledal, kdo od njih ga je potunkal tik pred diplomom v to kašo.

Bili so mu nevoščljivi tako, kot so bili oni nekoč Jernejčku in je moral zavoljo tega umreti.

Ti ga pa res lahko še enkrat potegnejo noter. Samo ti.

(Ko bi vedel, kako!)

Ljudje poznajo toliko fint, da te uničijo, in samo to jih veseli vse življenje, kako koga spraviti ob življenje, samo v tem je človeška polnost.

(Tudi tukaj, v Nemčiji.)

Ko je pisal tiste zgodnje poletne jeseni diplomsko nalogo o poeziji kot najvišjem razodetju človekovega duha, ga je presenetilo predvsem to, da na Slovenskem doslej ni bilo pesnika, ki ne bi želel pobegniti pred svojimi lastnimi stihom v smrt. Ko je brskal po teh straneh slovenske poetike, ga je ta osnovni ton in ta želja po smrti, kjer se pesnik razreši le v obliki svojega konca, zapeljala v mišljenje, da ne more biti drugače, ker je poezija kot proizvodnja v tako majhnem okolju nekaj nepotrebnega, torej brez cene;

tako so ga učili vse leto in o tem je bila izdelana cela šola, trdna, z dokazi; študent se je lahko samo razjokal nad pesniki, ki so usihali v svetu svojih let — dvaindvajsetih, štiriindvajsetih —; toda od tistega dne dalje, ko so ga partizani prišli iskat na travnik in mobilizirati, se je v njem začelo nekaj prevračati na glavo; revolucija niso bila le trupla, ki so nadišavila s svojo sladkobo slovensko ozračje, revolucija, iz katere je kasneje pobrisal, je bila vendarle dosti več kot morija; trupla so potrebna, vedno, brez njih ni mogoče doseči nič, nobenega novega horizonta.

Šele ko se je trikrat sam izvil smrti, se mu je poblisnilo, da si slovenski poetje niso želeli konca kar tako, ampak zato, ker je to nenavadno poezija zahtevala od njih.

Zakaj?

Razmišljal je dalje in polnil vagončke z reno.

Dve stvari sta, je premišljal, ali je umetniška resnica resničnejša od resnice, ki nas obdaja in je kot taka najvišja manifestacija duha, in če je tako — in tako je — je poezija tista druga stvar pri vsej stvari, ne pa premajhno plačilo, ki pesnika uniči, bodisi v prisposobi bodisi zares.

Zakaj?

Da, zakaj na ta poslednji zakaj je pa mogoče odgovoriti s tistim, ki pomeni vse.

O tem je mozgal dolge ure: zakaj pesem uniči pesnika, ko jo izrazi. In zakaj sme pesnik šele iz uničenja zaživeti. Pa ne le pesnik, človek sploh. Zakaj ni polnosti življenja v življenju, ampak šele v smrti?

Odslej se ni več bal vrnitve domov, vedel je, da ne bo ušel revoluciji, nekoč ga bodo le ujeli in morda le pustili živeti ali pa ga bodo ustrelili; ni se bal, navsezadnje je polnost življenja prav v tem, da te uničijo.

Teden dni po tej poglobitvi vase so ga s transportom in skupino strokovnjakov prepeljali v bližino Bremena na skrita, zakamuflirana letališča, kjer so v nove focke-wulfe inštalirali nov sistem akumulatorskih električnih napetosti. Že naslednjega dne pa je po radiu zvedel, da ga je naključje že četrtič izvelo na suho; namreč veliki, lepi Dresden je bil uničen s preprogami bomb, od mesta ni ostalo nič razen stebrov in nekaj votlin ter zlovešče tihote, ki je brnela, kakor vzbrnela elastika. Od bivših vojnih ujetnikov je preživel samo Hristić, to je tisti polkovnik, ki ga je odlikoval z Belimi orli in meči, ker je usekal po zobeh Scharführerja, kot Mirka so namreč tudi Hristića poslali v Bremen in je tako preživel pokol.

Ko so se čez tri tedne vrnil v Dresden s civilnimi strokovnjaki, je Mirka pogled na razrušeno mesto zaznamoval s steklenimi odsevanji. Vsepovsod sama steklenina in ruševine.

Cela skupina se je vzpela na kup ruševin kot majhen pevski zborček, sem in tja se jim je zdelo, da se še suklja kak dim v šalasti obliki; vsi so izgubili vse, tovariše, matere, ljubice, otroke, žene.

Nobeden ni zajokal.

Presenečenje nad tem, kar je še ostalo od živahnega mesta, jim ni dovoljevalo solzá.

Le znani sladki vonji po mrličih so plavali ves čas v zraku in spominjali na Mirensko dolino v letu 1943, tik pred italijansko kapitulacijo.

Nekdo od Nemcev pa je iznenada le zahripaval in zadeklamiral: Auf der Heide blüht ein kleines Blumelein . . .

Bilo je čudno reči kaj takega v takem trenutku, ko je bilo vse okoli njih sivo, črno, razrušeno. In tiho, tiho. Lahko si slišal svoj glas od enega konca mesta do drugega.

In kakor je bilo čudno in nepričakovano, da je nekdo zadeklamiral to pesmico, je bilo še bolj čudno, da se je ta igrica z glasovi nadaljevala.

Nekdo sredi zborčka, zbranega na vrhu ruševin, je odpel:

Und das heisst, Erika.

Po Dresdenu so Mirka Ambrožiča s polkovnikom Jovanom Hristićem odpeljali v drugo ujetniško taborišče blizu Bonna.

To je bil že marec 1945. (Skoraj že konec meseca.)

Vojske bi bilo moralo biti vsak hip konec. Toda v tej agoniji je bila vendarle razvidna vsa nekdanja veličina Nemčije. Bila je kakor kak starec, ki še ne more umreti in segniti, ves čas sta se mu še prikazovala zavest in spomin.

In v tej poginjajoči in nepoginjeni Nemčiji je bilo tudi zelo lepo.

Nekoč pred večerom ga je Hristić v novem taborišču vzel pod roke in ga popeljal čez velikanski Apelplatz, ki je bil tlakovan s prodom, iz rež pa so bodle bodljikave trave. Oblake je napenjal jug.

Hristić mu je zaupal, da se ne namerava vrniti domov v Jugoslavijo; Evrope bo poslej konec, je marnjal, to je vojska zbrisala, formalno bo nehala obstojati leta 1945., morda maja, junija ali julija. Poslednje pooblastilo je prejel Hitler, da razbije najbolj omejeni sili na svetu, ki sta si zadeli za nalogo obuti Evropo v mrliške copate. Seveda, poslej bo Nemčija kriva za vse, zgodovina bo izrekla nad njo približno tele besede: Nemec je morilec po svoji naravi in ni vreden, da bi ga obsijalo sonce. To ni sovraštvo, to je spoznanje, izkustvo. In to bo res, kakor bo tudi res, da ne bo nič več Evrope. In nato bodo Nemcem odpuščali vsi po vrsti, je rekel Hristić, a prvi pri tem bodo Poljaki, ljudstvo, ki je bilo začetek evropskega konca; odpustili jim bodo z besedami: odpuščamo vam in vas prosimo odpuščanja. In nihče na svetu ne bo verjel, da je kaj takega mogoče reči, in vendar bo to nekega dne izrečeno.

Od Evrope bo ostalo samo nekaj spomenikov in muzejev.

Nekoč pa je bila to celina, kjer se je cedila v obilju zgodovina vsega sveta. Kdor je dihal njen zrak, je vdihaval močna načela. Nemčija bo nekaj desetletij še spominjala na to tvornost zgodovine, tu bo še nekaj časa mogoče biti skladen, še bo moč tvoriti samega sebe, vsaj še trideset, štirideset let, potem pa bomo tu in tam množica, ki je najbolj poenostavljen organizem, podoben streptokoku. Samo hranili se bomo še in porajali, ko bomo

masovni človek. In govorili nam bodo o ljudski zavesti, toda to zavest bodo nekje izdelali, in če boš hotel živeti, jo boš moral sprejeti ali pa boš nepotrebna oseba in kot tak iztrebljen.

Jaz bom ostal v tej prekleti, lepi in žalostni Nemčiji; imeli so pooblastilo, toda morilci niso uspeli; žal mi je, da je tako, a tako je in drugače biti ne more.

Ti pa se boš vrnil, kajne. Mirko, nič dobrega te ne čaka, je šepetal Hristić, slutim, kaj te čaka. Ljudi vedno premami upanje, da resnici ne morejo in morejo verjeti, eno pa mi le moraš, Mirko, ti si dezertar. Kaj jim boš rekel, ko se boš znašel iz oči v oči s tovariši partizani? No, kaj?

Rekel jim bom, je odgovoril Mirko, da sem služil v 123. pehotnem polku polkovnika Jovana Hristića.

Tam bodo sezname, prijatelj mladi, je rekel polkovnik, smeje se.

Od kod? je vprašal Mirko nezaupljivo.

Iz ministrstva za obrambo, vendar. In ... če ne od tam ... pa od kje druge ... Jovan Hristić te ne bo rešil.

Morda pa le ...

Dvomim.

Hodila sta gor in dol po Apelplatzu iz rečnatega proda in razmišljala, eden o tem, kako se bo vrnil, drugi, kako se ne bo več.

Ko so sirene naznanile že najmanj peti zračni napad, sta se zvedavo obrnila proti severozahodu, od koder je prihajal hipnotični hrup letalskih motorjev v velikanski formaciji.

Že je bilo slišati detonacije, kako oživljajo pod sabo zemljo.

Nebo pa so že obsuli beli obstreti iz flakov.

Mirko in Hristić sta si podala roke, stiskala sta jih in si gledala v oči, medtem ko so v daljavi padale bombe in je zemlja brizgala kakor razjarjena kipeča voda.

Če boš že lagal, da si bil moj vojak, je stresal njegovo roko, ti bom dal svojo rezervno obleko; kaj vem, morda se pa le izmažeš. A ne verjamem. Kadar preverjajo identiteto, so povsod zelo oprezni, ne gre tako lahko, vrhu tega bodo pa karantene in nekaj jih bodo vseeno zk, zk, zk.

Zakaj?

Vidiš, ti si premlad, da bi razumel, da Evrope ni več, mnogi pa tega ne bodo niti opazili, trideset, štirideset let bodo živeli v dreku kolektivne zavesti, pa jim ne bo nič; toda zame, ki imam svoje misli in rad poslušam tudi druge misli, in mi je to tudi nekaj naravnega, je kolektivizem smrt, sploh pa bo pri vas, vsaj na začetku, drugačnost v mišljenju, nevarna za državo in bo zabeležena kot kriminal. Vem, vem, kaj si misliš o meni, da sem star, ampak ...

Preglušile so ga bombe.

Nekdo je vpil, naj zgineta v zaklonišče.

Visoko nad njima so se zibala letala, čisto bela, v soju žarometov, iz njih so se utrinjale bele bombe in spreminjale vse v črno ...

Čez dober mesec dni je bilo potem vsega konec. Mnoge je začela skrbeti tišina, ki je nastala na nebu, na zemlji, kjer je bilo spet prostora samo za oblake, veter, sonce, dež.

Nič več ni bilo alarma, tišina je trajala ves dan.

Nemčija je bila premagana.

Malo ljudi je v resnici vedelo, da se je razletelo pooblastilo, ki ga je usoda naklonila Nemčiji, da s svojim egoizmom zlepi Evropo.

Mirko je začel iskati polkovnika Hristića, tega pa, žal, ni bilo nikjer več.

V taborišču sta se pomešali dve vojski, angleška in bivša jugoslovanska.

Iz zvočnikov niso več lajali, ampak je zadonela nežna glasba Glena Millerja.

Vojni ujetniki so od vsepovsod začeli vlačiti nabite kovčke, na kupe kovčkov, z vrstico povezanih škatel, aktovk, bančnih trezorjev . . .

Več kot mesec dni se je ropalo po daljni in bližnji okolici, celo pse in kunce so pokradli kmetom, srbski kmet je rekviriral nemškemu kmetu lepega, rjavega vola, še vsega dišečega po hlevu.

Nakradeni radio aparati in gramofoni pa so ščebetali kakor ptice pomladi v taborišču.

V juliju so potem Angleži spravili skup mogočen transport, in preden je bil v celoti naložen, je minilo tri dni, nato pa so le dali znamenje in kompozicija je zaškripala in komaj občuteno so se odpeljali kot po ledu v daljavo.

Šele sedaj, ko je vlak zares potrkaval po tirih, so domala vsi začutili, da je avanture konec in da velike, mogočne Nemčije ni več med živimi.

Pa ne le to, ampak tudi njih ni neke več.

Vlak je drsel skozi porušena mesta, kjer so od nekdanjih katedral štrleli kvišku samo zidovi ali zvoniki, odbiti kot stebila, povsod je smrdelo po smeteh in njihovem kiselkastem pregnivanju in po truplih, ki so se razkrajala, ter raztresenih stvareh, ženskih glavničkih, špangah, laseh, razlitih zdravilih.

Srbskemu vojaku je uspelo vkrcati vola in trideset bančnih trezorjev, bil je sam v vagonu. Za pasom sta mu odsevala nož in revolver.

Vsak daljši postanek pa so vojni ujetniki izkoristili, da so pomnožili imetja; karkoli je bilo moč sneti, so prinesli v že tako nabite vagonne.

Začelo pa se je tudi že idejno razlikovanje.

Nekateri so peli:

Ako se nam vrata Pera

zaklaćemo ga ko kera.

V trenutku so prasketaje zapokale pištole in obležali so mrtvi in ranjeni — dva vojaka in oficir.

Toda tako imenovana diferenciacija se je nadaljevala in poglobljala, čim bliže so bili meji. Na madžarskih ravnica, kjer so stali ruski tanki s povešenimi topovi, se je izzivanje oficirjev s Perom in kerom stopnjevalo.

Rusi pa so ostali mrtvo hladni, ko so jim izzivalci mahali v pozdrav, redki vojaki so stegnili roko, molčé, namrgodeno so jih opazovali z varne daljave, češ pojdite vi nekam, boste že videli, kaj je osvoboditev.

Šele na madžarskih ravninah se je Mirko ovedel, da je imel polkovnik Hristić več kot prav, ko mu je napovedal konec Evrope. Seveda je imel polkovnik v mislih svojo domovino, ki se je združevala pa spet razdruževala, no, tulele, pa jih je že zajela tihota, ki nastane po miselni (ali idejni) diferenciaciji, kar ni nič drugega, kakor odločitev za revolucijo, saj vojaki kar naprej pojó:

Ako se nam vrate Pera

zaklačemo ga ko kera.

In to je že opredelitev.

Slutijo, da je šel svet s tečajev. Ne vedo pa še, da s pesmijo, ki jo pojejo, že postajajo množica.

Konec Evrope se je začel pravzaprav že mnogo prej, se je spomnil Mirko, s trenutkom, ko so začeli človeka pomnožičevati, ko so njegovo pravo moč oziroma njegovo različnost spremenili s pomočjo frazarjenja v nekakšne žabje krake.

Sedel je na sredi vagonске odprtine in nepremično zijal v ravnino, tiho, zeleno, počesano proti zahodu; čez ravnico je namreč vel močan vzhodni veter in nepokošena trava se je svilen o odsvitovala, kakor da po njenem valovanju beži nadnaravna svetloba.

Včasih so obstali za več ur ali kar cel dan. Takrat so jih obiskale trume madžarskih kmetíc s cekarji, nabitimi s slanino, kruhom, žganjico iz murv.

Pri priči se je začelo veličastno trgovanje.

Pa ne le za slanino in žganjico, temveč za ženske sredice; vojaki so bili nasičeni hrane, hotelo se jim je porivanja, hotelo se jim je kakršnihkoli mednožij, in ko je vlak obstal, dolg skoraj kilometer, ter z dolgim, zateglim piskom naznanjal odpočivanje, je večina vojakov poskakala na prosto in šla prat gate, srajce, se brit ali kopat v bližnje kanale. In vtem je sredi tihe ravní, kjer ni bilo videti nikogar, razen slepeče obzornice, nad katero se je lupilo sonce na srebrne nitke, vstalo kakor od mrtvih na desetine, če ne stotine žensk z jerbasi na glavi in cekarji v rokah. Jele so se jim bližati kakor velika zahvalna procesija. Pele so pesmi v barvnem napevu in zanosu čardaša. Seveda je bilo to božjepotno prepevanje le zavesa; tako kakor začudení vojaki, so bile tudi one lačne moškega nasilja oziroma rok, ki bi šle čez trebuh, prsi, ki bi zajele nato v dlani njihove ritnice in potem z dolgim ali kratkim kolcem poiskali vhod v njihovo lakoto, žejo, sanje — v luknjo, ki se kot bradavičast želodec krči od ugodja.

Ženske so hotele svojo pohoto druga pred drugo prekri ti z izgovorom, češ da prihajajo v bližino vojaškega transporta le zavoljo zamenjave dobrin; seveda je bilo res tudi to, saj je trgovina v naravi resnično potekala, zadišalo je žganje, slanina, kruh, čebula, in vojaki so dajali za te reči veliko

večje vrednosti — šivalne stroje, stare singerice, radio aparate, lopate, motike, pluge, brane, blago, volno; seveda pa so morale po te reči vse ženske z njimi tudi še v vagono, in ko so bile med štirimi stenami, po pet ali šest skupaj, se niso branile.

Veliki, kilometrski transport se je v trenutku spremenil v strašen kupleraj. Iz vseh vagonov se je slišalo vriskanje, vzdihovanje, ječanje.

Vojaki so stali v vrstah za to dobrino in priganjali svoje tovariše, da so naglo končevali, iztresujoč se v krvave češplje, ki pa so kljub temu vseeno dobro rabile svojemu namenu.

Po dveh urah je bilo vsega konec.

Ženske so druga za drugo poskakale iz vagonov in si poravnavale krila. Za njimi so priletele hlačke, modrci. To je potem obležalo kar na nasipu.

Srbski kmet je nazadnje moral dati za to reč celo vola.

Vse to so zdaj porivale pred sabo, ko so zapuščale nesrečni transport, kolesa, puchove motorje, ali pa vleklo po dve in dve kak plug, brano za seboj. Na čelu te svete ženske procesije, ki je spet začela peti božjepotno Marijino pesem, pa je stopal vol, namenjen v Aleksinac. Njegova rjava barva je vlekla rahlo na črno. Ni se nehal pasti, kar gredoč, ko so ženske pele, je trgal snope trave in jo žvečil kot žvečilni gumi.

Vlak pa je medtem spet poskakoval po tirih in iz lokomotive se je cedil presunljiv pisk.

Vojaki so bili zbrani ob vagonskih odprtinah, na strehah, na odbijačih, v kabinah zaviračev ter mahali svojim damam v slovo, ki so pele sveto pesem, potiskaje pred sabo robo, kolesa, motorje, singerice, otroške vozičke.

Mirko je tudi zakurbal radio z neko punco v kotu na mizarskem ponku, sedaj pa je mahal s srajco v roki in se ni mogel načuditi podobi, ki je že postajala svoje zanikovanje: tam v ravnici se je še vedno valila truma, dva, trije ali več vojakov pa je vpilo na pomoč, a se jih ni slišalo, ostali so bili na notranji strani strme kanalske škarpe in niso mogli ven.

Vlak je začel tiktakati. (Šlo je kot ura).

Sonce se je spustilo niže. Bilo je pol luna pol sonce. Pojoče ženske s singericami in kolesi so bile namenjene naravnost vanj.

Potem so se še kakih trikrat ustavili sredi panonskih ravnin in zakurbali še ostanek naropane Nemčije. Na mejo so prišli skoraj goli, samo s torbicami za kruh in aluminijastimi menaškami.

Z vlaka so jih nato pognali v karanteno oziroma pod šotore, ki so drhteli v vetru, okoli in okoli je bila napeta bodeča žica in stražarski stolpi. Od jutra do večera se je slišalo iz šotorov tipkanje, bivši vojni ujetniki so se zbirali v gruče in si pripovedovali, kaj so jih v šotorih, kjer so tipkali, spraševali.

Svoboda je začela postajati zanje presunljivo žalostna stvar.

Nekatere — častnike — so nekam odpeljali s kamioni, le zaslišanih vojakov in podoficirjev ni nihče več povohal; hodili so po velikem taborišču in iskali znance, sorodnike ali poskušali za drugo stvar zamenjati kako malenkost, ki jim je še ostala iz Nemčije.

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

Marko
Kravos

Markovščice

VRNITEV Vrača se iz daljnih dežel, iz neštetič bojov
z zlatom ovešen, s častmi; izkušen in moder.
Tih je, kot so tihi vsi križarji z Jutrovega,
ožgan od sonca, bel od dolgih srebrnih las.

Konj se počasi prestopa, on ga ne spodbuja,
gleda v prašno pot, sence dreves prepoznava.
Počiva, odžeja se ob studencu že blizu doma,
zamišljen čuti potno kapljo na svojem čelu.

Tvoj pravi poklic je krvodajalec,
Ljubimec, ki te ljubi in ubija masa:
Ko se do rane razgališ, si zmagovalec . . .

Smeh te krade smrti, kot dobri angel tat
Gole kostume v garderobi časa . . .
Edinemu življenju šepetaš: Imam te rad! . . .

na mostu med Poezijo in Gledališčem,
2. avgusta 1982

Pavle
Zidar

Matkurja

(Nadaljevanje in konec)

Mirko je kot slovenski vojni ujetnik spadal v sekcijo, ki so jo kot poverjeniki za preverjanje identitete vodili slovenski partizani, le dva ali eden od njih je bil Srb ali Hrvat.

Lahko bi bil že davno dal skozi vse formalnosti v zvezi s svojim ujetništvom, a je odlašal in se raje dal podrobno poučiti od tistih, ki so bili že zaslišani, kaj neki sprašujejo. Spraševali pa so pri vsakem isto: najprej jih je zanimala vojaška

enota, pri kateri je služil v stari Jugoslaviji, nato datum in kraj, kjer so jih zajeli Nemci, ime taborišča, dan, ko so jih osvobodili zavezniki, zelo so se razprašali po vojaških starihšinah, od najnižjih do najvišjih, in kaznih, ki so jih kot ujetnike doletele.

Mirko je po teh skrbno izbranih informacijah naštudiral svojo biografijo in se potem nekega dne le ponudil v postopek preverjanja. Dobil je občutek, da ga sicer sprašujejo kakor druge, pa ne zato, ker bi jih to zanimalo, kar jim je pripovedoval, ampak da bi nekaj izbezali iz njega; z vsemi temi vprašanji, ki mu jih zastavljajo, pa v pogledih, gibih, je bilo nekaj prekritnega, narejenega; ti ljudje tu bodo vsak hip nekaj odvrgli s sebe in Mirko jih bo začudeno začel prepoznavati.

Začeli so ga spraševati po četnih starešinah, potem po generalu njegovega pešpolka; Mirko je bil v stiski; lahko bi jim rekel, da je bil to Jovan Hristić, in če bi rekli, da ni bil, bi rekel, da je bil pa Hristo Jovanović, in

da se je pač zmotil. In če bi rekli spet, da tudi ta ni bil, bi se lahko izgovoril, da je pač pozabil, kateri je to bil; toda ob tem je Mirko spravil iz sebe nekaj, kar je enemu od poverjenikov prebudilo zadreman spomin, rekel je, *matkurja, a veste, da sem vedel, še prejle sem vedel, zdaj pa nič več, mogoče se bom spet spomnil, brž ko se bom, vam pridem povedat . . .*

In eden od partizanov se je zagledal vanj; kar oči ni mogel odtrgati od njega. Spremenil je svojo olivno polt v zeleno, z belim nadihom slane, kakor da se je pravkar obril in natrl z alkoholom.

Ti, se je zapičil v Mirka z glasom zlobe, dej no, reci še enkrat tisto besedo, ki si jo rekel prejle.

A da se bom spomnil? Bom, bom se, je hitel Mirko, ki je zdaj, ko se je tega človeka za šolsko mizo bolj ogledal, spoznal, da ga ta prepozna.

Oblezli so ga mravljinca. Zagomazeli so. Na deset tisoče.

Nikoli ni pomislil, da bo v Subotici naletel na človeka, s katerim se je srečal na mokronoškem gostilniškem dvorišču 1943. leta.

Kdo neki naj bi bil, so šle misli skozenj, kakor šivanke. Sam sodnik?

Ne! Ali pa.

Kaj hoče, naj bi ponovil? Katero besedo?

Seveda, seveda, pravkar je rekel — *matkurja*.

No, no, ponovi tisto, kar si prejle rekel, je rekel partizan Slovenec z izbitim obrazom.

Ja, kar se tiče taborišč, sem bil v Dresdenu, potem v Bremenu, Bonnu, se je poskušal izvleči z naglim naštevanjem.

Ne, ne, ne, se je vmešal poverjenik, ne zanimajo me mesta, zanima me ena sama beseda in ti natančno veš, katera, in tudi zakaj bi ne bilo dobro, da bi jo odzinil. Veš, katera beseda je to?

Mirko se je namrščil, češ da ne ve.

Se je ne spominjaš?

Mirko je kratko odkimal.

Praviš pa, da si sicer z Šentruperta?

Ja.

Zdaj je pa tako, ali boš ti sam povedal, ker sem te prepoznal, kdo si, ali pa ti bom jaz. Reci še enkrat tisto besedo!

Matkurja, je rekel Mirko in oblila ga je zona.

Si se spomnil, kaj, se je razveselil partizan poverjenik. Zdaj podpolkovnik.

Vidite, tovariši, je pokazal drugim nanj, tale možak ni povohal starojugoslovanske vojske, našo pa je, dobili smo ga z letakom v roki 1943, na katerem so Švabi obljubljali amnestijo vsem tistim, ki bi se z orožjem ali brez njega javili najbližji nemški postojanki. Takrat smo jih ujeli kakih sedemnajst in jih obsodili na smrt. Med njimi tegale. Njegovo partizansko ime je bilo . . . no, povej ga . . .

. . . Matkurja, je rekel spet Mirko, čisto bel, le vrat je imel milnato bled.

Zal je bilo preveč nenavadno ime in sem si ga zapomnil. Vidiš, prijatelj, pa sva skup, kaj? Po tolikem času! Dve leti, kaj? Saj to ni ravno dosti. Matkurja, ja, matkurja . . .

Tovariš major . . ., je zaprosil Mirko.

Podpolkovnik, podpolkovnik, tovariš Matkurja, major sem bil takrat na mokronoškem dvorišču, kjer sem te obsodil.

Tovariš polkovnik, ga je nalašč povišal za čin više Mirko, da bi si izprosil usmiljenja, nič takega nisem naredil, nikogar nisem ubil, roke so čiste, nastradal pa sem v Nemčiji bolj kakor kjerkoli . . .

Veš, kaj me zanima, je rekel podpolkovnik Lojze Sadar in si prižgal cigareto, kako si sploh ostal živ. Kako si prišel iz groba. Saj si bil ubit? Ne?

Ne, nisem bil.

Nii-sii? Meni so raportirali, ko so se vrnili, da so vse do zadnjega likvidirali.

Mene niso.

Zakaj pa tebe ne? Zakaj pa ne tebe? Te je kdo spustil?

Sam sem se.

A, ušel si jim, to je pa druga stvar. To je pa mogoče. Kateremu si jo pa pobrisal in kje?

In Mirko Ambrožič, profesorski kandidat, je začel razpletati svojo življenjsko zgodbo, v pol ure se je izpraznil svojega sivega svinca, ki ga je tolikanj težil. Navzoči so ga poslušali in niso umaknili pogleda z njega.

Potem je nastala tihota, poverjeniki so si začeli s prsti drgniti brade; vojske je bilo konec, od vsepovsod je žužnjal mir, dišalo je po travnatih sokovih, svežem lesu, mlakah postane vode.

Ti si . . . vojaški dezertar, je rekel čez čas podpolkovnik Sadar, morali bi te ustreliti zdaj, ko te že nismo mogli prej; motiš se, če misliš, da ni bilo treba biti partizan, požvižgam se jaz na tvojo profesorsko diplomo, koliko ljudi je bilo tik tega papirja za rit brisat, pa so šli v partizane, v smrt, v tabornišče, drug za drugim; če bi se vsak spraševal tako, kakor si se ti, kam pa bi prišli. Zasebno življenje nad usodo domovine! Potem pa se še skušaš prešvigati skozi našo karanteno, ne. Predlagam, tovariši, da ga ustrelimo, in to takoj.

V mesecu septembru se je nato Mirko Ambrožič presedel iz enega vlaka na drugega in dva vagončka, ki sta ta drugi vlak sestavljala, sta nato zdrsnila čez nekaj minut proti Šentrupertu.

Dobrotno se je smehljaj, ko se je s pogledom dotikoval nežnih zelenih oblín, obritih od kos, vrhu gričev so bile še vedno vse cerkvice, bele in polne našega Gospoda.

Minevalo je dve leti od tiste otave, ko so jo grabili in se je veselili kakor ob božiču kadila, ko sta pristopila k njemu dva partizana in dve kratki leti sta se sprevrgli v dve stoletji; toda tu je bilo še vse zmeraj isto — cer-

kvice, griči, sonce, ki sije tako cekinasto; vendar so te stvari videti čudno postarane, onemogle in trohnbne.

Ljudje ga prepoznavajo in samo gledajo, stari so čez dvesto, nekateri tudi po štiristo let, nihče mu ne reče ne dober dan ne kje je bil in kam gre. Nihče z nikomer ne spregovori, samo pogledi lezejo sem in tja kot muhe in šepetajo neko staro molitev.

Vse je še zmeraj isto, toda drugače isto, ne kot prej, neki elementi so bili s to vojsko vendarle za zmeraj odvzeti vsem po vrsti — človeku in pokrajini.

Mirko opazuje svoje stare znance, izpraznjeni so sebe, nič več nimajo svoje zgodovine niti prihodnosti, postali so res nekakšen m i.

Še pred dvema letoma bi ga šegavo ogovorili, se našalili z njim, študentom, mu povedali to in ono, zdaj pa ga samo začudeno gledajo.

Doma ni bilo dosti boljše, toda toliko starosti se le ni nakopičilo kakor v pokrajini, ki jo je gledal skozi okno vlaka.

Iz Nemčije si dve leti ni upal pisati, ker bi vaški zaupniki takoj zvedeli, da je v ujetništvu in živ, zato pa je bil, ko je stopil mednje, kakor vstali Jezus, najprej le duh in šele nato, ko so se ga nekoliko privadili, sin, brat, življenje samo.

Ko je zginil iz partizanskega življenja, so jim prišli povedat, da je padel v boju z Nemci pri Škocjanu, le za grob ni nihče vedel, ko so ga hoteli prekopati.

Dali so brati mašo, pa ne tiho, za duše, ampak za življenje. Čutili so, da še živi, toda ne več pri partizanih. Oglasili so tudi beli in jim povedali, da so ga partizani obsodili na smrt zaradi nemškega letaka, ki so ga našli pri njem. Celo to so vedeli, da so ga z dvanajstimi (ne šestnajstimi) drugimi vred ubili.

Mirko je ob tej natančni novici močno zardel.

Beli so vedeli veliko, res pa, da ne vse. To se pravi, da so enega od likvidatorjev ali ujeli ali spreobrili. Ali pa je kateri od obsojencev ušel z morišča, toda ta bi vedel, da jim je Mirko podedil v noč in beli bi domače z velikim veseljem obvestili tudi o tem.

Bil je še ves popotni, v starojugoslovanski uniformi, ki mu jo je dal Jovan Hristić, ko je poslušal o sebi zgodbe, kako je bil enkrat živ in drugič mrtev; toda večkrat bolj to, kot živ.

Na mizi so se vrstili narezki iz salame in suhega mesa, pesnato rdeče vino, dehtel je koruzni kruh.

Mirko se jim je zlagal, rekoč, da so ga z dvanajstimi drugimi nenadoma obkolili prodirajoči Nemci in jih odpeljali v Brežice, od tam pa v Nemčijo v vojno ujetništvo.

Zakaj ni pisal?

Delal je v tovarni, kjer so izdelovali tajna orožja in tam so jim prepovedali vsako dopisovanje.

Posedeli so tako vse do mraka, ko je zaklenkalo, kakor včasih, avemarija se je raztapljala v zraku mehko in jokajoče kakor kako zdravilo v slini in toploti ust.

Začeli so moliti. Materin glas je pel Češčeno Marijo in se ji zahvaljeval za sinovo vrnitev in za preživetje v vojski.

Mirko je ganjeno odgovarjal, z nekoliko raskavim glasom, v katerem je bilo moči zaznati globoko preizkušnjo življenja.

Vsa ta leta v Nemčiji je redkokdaj molil. Morda v sanjah. Včasih, zjutraj, se mu je zazdelo, da ima v ustih okus po molitvi.

Ko je mama sedaj potegnila s palcem čez svoj krajček čela križ, se mu je v ustih razobesil nenadoma okus po hostiji, tisti davni, lepljivi okus, in občutek, ki ga kot otrok dolgo ni mogel s konico jezika zdrsati v žrelo.

Skozi okno je že pokukaval mrak in raztapljal stvari v hiši. Iz kotov je zadišalo po plesnobi. Svetloba medlega dne je bila samo še na sredi mize in ožarjala s potnimi sledmi prevlečene obraze.

Glavnino glavnih dogodkov o sebi jim je Mirko zamolčal, najprej vseh pet smrti, začenši s prvo, mokronoško smrtjo ter poslednjo v Subotici, ko so ga odkrili kot dezerterja Jugoslovanske armade.

Ni jim želel zaupati svoje mučeniške poti, preveč, preveč bi obremenil te ženske s sabo. Bile so že tako preveč prestrašene. Že zaradi agitacije za zadrugo (ali kolhoz), ki je bila zelo surova.

Mirko bi moral sedaj, kakor so se zmenili v Subotici, že začeti delovati v skladu z dano obljubo, ki so mu jo izpulili, ko je kleče prosil za svoje življenje, le-tega so mu nazadnje le podarili (po telefonadi v Beograd), vendar ne naglo, češ tukaj ga imaš, to svoje usrano življenje, ampak so ga najprej temeljito zavezali, vse mogoče je moral obljubiti in podpisati, recimo tudi tole izjavo: Jaz, izdajalec slovenskega naroda in jugoslovanskega ljudstva, dezertier zmagovite armade, nemški hlapec, podrepnik stare miselnosti, egoist, skrivač in kriminallec, o b l j u b l j a m, da bom vsaj odslej služil idealom, ki sem jih nekoč tako onesnažil, vsepovsod, v vseh okoljih bom spontano širil revolucionarne parole, katere bodo odslej naše glavno orožje za zmagovito preobrazbo naše dežele, dežele, ki bo dokončno osrečila vse ljudi, doma in v svetu... Zavežujem se, da bom ovadil vsakogar, ki bo revolucionarni ideji stopil na noge in ne bo veroval vanjo...

Bilo mu je bridko, ko je poslušal očeta, mamu ter obe sestri, kako se vse po njihovem postavlja na glavo, pa ne le na glavo, ampak drvi v pravo pogubo. Zdaj bi moral »služiti«, kakor je bil v Subotici obljubil klečé in jokaje ter podpreti revolucionarno parolo o koristnosti zadrug oziroma kolhozov in iti ovadit očeta in mater ter sestri.

Vsakogar, so mu naročevali v Subotici, brez izjeme, od očeta dalje do sina; človek odslej sploh ni več pomemben, pač pa revolucija, ta še ni zmagovita; šele po njeni utrditvi se bomo začeli ukvarjati tudi s človekovimi drobnarijami, kakor so misli, čustva, razlike in drugačnost v potrebah.

Zbal se je, da kdo le ne prisluškuje vsemu temu, kar so se pogovarjali v mraku, to pa bi pomenilo, da ga vendarle preizkušajo v zvestobi, ki so mu jo naložili klečečemu; če ne bo sedaj rekel kaj v prid zadruga (ali kolhoza), karkoli recimo, bo na tistem nekega dne prejel tisto, čemur pravimo šus. Življenje mu je bilo vendarle podarjeno, čeprav ni vedel pravega razloga za to, da bi mu ga enkrat samkrat kje vzeli. Začelo se mu je dozdevati nekako prav, da bi bil mrtev in navsezadnje hkrati tudi še živ. (V tem umetnem stanju je dejansko obstajal dalje, ker je pri njem namreč še vedno šlo za oboje: za življenje in za smrt; še vedno ni bilo odločeno, kaj bo v rešnici z njim).

Okoli njih je bila tema in iz nje so lezli vonji, stari več stoletij. Sem in tja se je poblislilo kaj, rob mize, rob okenske police, stekla, peč v kotu . . .

Naposled je le izdaval, da v zadrugah ne vidi toliko zla, kakor ga vidijo oni; v okolici Dresdena so nemški kmetje združili svoja velikanska posestva v eno samo, kjer so po naročilu državnih oblasti sejali eno samo kulturo žit, drugje drugo in tako dalje. V nekem trenutku se je le treba združiti ali pa umreti, je rekel, in Nemci se niso nič spraševali, če je to ruski kolhoz; morda, no, so se tudi, ampak to je bilo, tedaj potrebno, da so se združili sicer ne bi bilo moč preživeti toliko ljudi, kolikor jih je Nemčija morala. Že prej bi je bilo konec.

Oče, ki je sedel tik ob njem, mu je v mislih nemo pritrjeval, niti slutil ni, kaj žene sina v nerazumevanje njihove stiske, zato mu je odkrito povedal, kaj on o tem misli, ko je Mirko sklenil svojo previdno pridigo o dobrih straneh združevanja zemlje in ljudi; povedal mu je, da tu ne gre za to kakor v Nemčiji, ko je šlo za preživetje, tu gre predvsem za odvzem posesti, ko pa vzameš človeku lastnino, si mu vzel ime, priimek in si mu spodnesel tla, oropal si ga osebnosti, spremenil si ga v nič, v tavajočo živad, ki poginja. Saj ne gre za živeti ali umreti, je ostro sklenil oče, sonce sije kakor predlanskim, dež rosi vedno enako in ob svojem času, glede podnebja se ni nič spremenilo, politično je vse predružačeno; govorili so eno, delali, vidiš, pa drugo; lažejo, vidiš, to je; zemlja pa daje kakor prej, vsega na pretek, naj rečejo, kakor so rekli Nemci, sejte rž, sejali jo bomo. Ti ne veš, da so stricu Frenku vse požgali partizani; pa ne le njemu, vse vasice od Hinj do Žvirč so šle; Preval, Pleš, Sela, Vrh, Ratje; vse je skopnelo v plamenih, ljudi pa so pregnali in oropali; šele zdaj se eden in po eden vračajo na svoje, toda kaj je še njihovega, nekaj črnih zidov, osmojeni tramovi; fant, to bi moral videti . . .

Oče si je otrl s prsti solze.

Od tu sem peljal Frenku dile, da si je zbil kurnik. Ljudje umirajo za tifusom; voda v kapnicah je gnila. Ker je ni v tem času nihče zajemal, se je usmradila.

Niti žebnja, fant moj, jim ne dadó.

In Frenka so tako pretolkli, ko se jim je javil, da je komaj preživel.

Ne bi bil smel iti k belim, je odvrnil Mirko.

Kam pa naj bi bil šel? se je pognala mama. Kam pa se je lahko šlo iz Hinj? In če je šel v Ljubljano v tisti magacin pri svojih petdesetih, ali ga je bilo za to treba pretepsti ko bika?

Ene so za to tudi ubili, mama, je nadodal Mirko.

Ene, ene, kar precej jih je bilo, ki so jih pobili.

Vidiš, stric Frenk pa le živi. Malo so ga poravnali, diha pa le še; življenje, mama, je malo vredno, v teh dveh letih sem spoznal njegovo ceno, ni pa na svetu stvari, ki bi življenje lahko nadomestila, zato se ga tudi tako oklepamo.

Mama ni izbruhnila kot nekoč, da sta Bog in nebesa tisto, kar je več kot življenje, ampak je kar otrpnila in se Mirku zavoljo tega nepopisno zamislila; zaslutil je, da je dogorela in je božje načelo v nji načeto, nič več se ni vpiljoč oklenila Boga in nebes, temveč krotko svojega življenja. To je pomenilo, da je na zemlji res začelo zmanjkovati slednjega.

Pozno v noč so bili zbrani ob mizi in se dotikovali drug drugega s tihimi glasovi; skozi okence je prikukal celo krajček lunice, kakor zlat obesek na belem vratu, Mirku se je zazdelo, da je slišal zunaj pod oknom podrsnitev noge, toda nihče razen njega ni zaznal tega šuma.

Nekaj trenutkov je bil kot zadet, potihoma razmišljajoč, zakaj niso slišali tega, kar je slišal on, tudi ostali, zakaj je bilo dano to slišati samo njemu, čez čas pa se je le domislil, zakaj, zato vendar, ker je nekaj takega preprosto pričakoval, to je bilo nekako tudi določeno v tajnem protokolu, ki so ga naredili na rob podarjenega mu življenja.

In ob tem mu je postalo jasno, da moraš biti neposredno prizadet, da spregleđaš tisto, kar moraš, recimo, v drugačni priložnosti verjeti, če hočeš videti.

Povedali so bili že vse, kar so ti dve leti doživljali brez njega in on brez njih.

Ura je lezla na eno zjutraj.

(Zakaj pa ni zalajal pes? je nenadoma obsedlo Mirka).

Torej je moral okoli hiše oprezati nekdo, ki ga je pes dobro poznal.

Na mizi so ležale rezine mesa, kruha in ostanki nepopitega vina po kozarcih.

Oče si je natlačil pipo z grenkim črnim tobakom in jo trikrat prižgal z naglo pojemajočim plamenom iz starega vžigalnika. Svila belega dima je zalovala in se trgala kakor meglica.

Vsi so bili zastrti s tem dišečim dimom in grenkim molkom očetove káje. V vsem tem je bilo toliko pomenljive dvojnosti.

Ko so vprašali Mirka, kaj namerava, jim je povedal, da se bo vrnil k svoji diplomii, ki ga, upa, še čaka v miznici, razen če niso papirjev pometali v smeti.

Mama je zavzdihnila, da je škoda, ker je prišla vmes vojska.

Oče ji je prikimal.

Zdaj bi bil že profesor, je dodala.

To bom tako ali tako, je odgovoril, nič še ni zgubljenega, niti tedaj, ko je res že vse.

Kako to misliš, ne razumem te, je rekla mama vznemirjeno.

Očetu se je izvil iz čedre šalast dim in zavaloval v nekajkratni grbi, se razcepil na desetine belih, volnenih nitk, ki so razpadle na še tanjše.

Sedaj šele je videl tudi sestri, ki sta bili obe za v zamož.

V drobcu spomina se je spomnil postajanj z vlakom na Madžarskem, kjer so se skozi obzornico, ki spaja zemljo in nebo, prebile najprej glave, nato pa so se zaslišali ženski glasovi s pesmijo o Mariji.

Morda se predajata moškimi tako ali podobno tudi sestri; ah, zagotovo imata že vsaka svojega skritega kje v daljavi, in gredoč, ko gresta k maši, jima prideta nasproti njuna dva, ju povlečeta v hosto, kjer ju natepavata, dokler nista čisto hin.

(Tako lepo je biti hin, hin od tega.)

Ajá, se je spet spomnil, ker so ga bili narobe razumeli — ali da ga ne bi — kaj je mislil s tem, ko je rekel, da ni nič izgubljenega, ko je že praktično vse.

Zaupal jim je, da je stara diplomatska naloga slaba, v Nemčiji in tudi kasneje so se mu odprli čisto drugi pogledi, ne lažji, ampak veliko bolj zapleteni in bližji resnici; problemi postavljajo meje, ki jih človek preseže, ko je pod njihovimi pritiski, v strahu in skrajnih koncih samega sebe.

Že, že, se je oglasila mama, ki ga ni čisto nič razumela, tako odmišljeno je bilo vse to, kar je bil pravkar rekel, pomemben pa je le papir, ki ga človek ima in za papirje te povsod vprašajo, ne pa za tisto, kar si pravkar rekel.

Ne, ne za papir, mama, vprašajo te za problem, je rekel.

Ja, je odgovorila odsekano, ker ni hotela ponoviti besede, ker se je bala, ne vedoč zakaj.

Vidiš, mama, je odvrnil prijazno, doslej bodo spraševali bolj za problem cele stvari, kakor za papir, ki problem poraja. Diploma je pomembna, toda to bodo imeli odslej mnogi.

Oče mu je pokimal, češ da je bil nekaj naslutil v sinovem govorjenju, kar bo kmalu bližnja prihodnost, sestri pa sta bili previdni in sta molčali kakor prej, razumeli nista čisto nič.

Dan naslednjega dne je bil še lepši kot včerajšnji, ko je prišel.

Mirko se je zbudil z domačim stropom nad seboj, raskavim, ne čisto belim, muhe so gomazele po njem, na zavesah pa se je pozibavala sapa, vonji sveže odkošene trave so pridihali na posteljo, kikirikal je petelin, kokoši so ponergavale kot starke in pasji lajež se je razcvetal v hripavo nabi-
janje.

Prisluhnil je starim zvokom in zvenom, vlekel vase drage mu vonje, a se ni mogel več prebuditi in prepoznati v njih.

Bil je mrtev. Živ, toda mrtev.

Popoldne se je odpeljal v mesto, kjer so mu izdali na podlagi papirjev, vojaško knjižico, javil se je tudi tam, kjer je bilo naročeno, da se mora, če bo kaj zvedel in imel za (notranjo) potrebo. Odslej njegovo življenje, če mu je bilo še kaj drago, ni bilo več odvisno od njih, ampak od njega, od njegove zvestobe podpisu, ki jim ga je dal na izjavo, v kateri je priznal, da je dezerter. Ko ga je podpolkovnik Sadar v Subotici razkrinkal, da je Matkurja in ga je torej še enkrat hotel pognati v deželo senc, se je po pogovoru z Beogradom res zavzel zanj, kakor na primer Jezus za mrtvega Lazarja, razlika med obema je bila le v tem, da Jezus Lazarja ni obsodil na smrt, ampak obudil od smrtne groze. Sadar mu je namignil, da so sedaj stvari vendarle drugačne kot med vojsko in se ima zahvaliti za to tovarišu, čigar imena mu ne bo razkril. Toda rešen je. Za to rešitev pa mora, kakor za vsako, nekaj narediti tudi sam. Priznati mora . . . podpisati mora . . . in povedati vse, kar bi utegnili revolucijo ogroziti.

In nato mu je podpolkovnik naštel stvari, ki razkrajajo revolucijo, med te stvari pa so spadali tudi pogovori s komer koli, tudi z bratom ali sestro, materjo, očetom.

Parola revolucije na primer je :VSE ZA IZGRADNJO; če bi kdo rekel figo vse — nič, je protirevolucionar oziroma nasprotnik duhu izrečene besede in revolucija izgublja svojo moč, čeprav je sicer močna, saj ima obo-
rožene sile, policijo, banke, skratka, res čisto vse, kot vsaka klasična država; toda tu ne gre več za nedotakljivost bank kakor v klasični državni obliki, ampak za suverenost revolucionarnega nauka, za besedo, ki naj osvoji človeka, ta pa mora v revoluciji toliko ošibeti, da bo sicer še vedno ostal človek, toda ne več v tistem starem pomenu besede človek, ampak v njegovi pripravljenosti, da uresničuje nauk izrečenih besed, ne pa projekte, kakor je bilo to doslej; seveda, uresničujevali bomo tudi slednje, je dejal Sadar, torej tudi tovarne, železnice, pristanišča, toda to bo samo pretveza za udejanjanje določenih vrst besed; socializem ni obnovitev dežele, razbitine je mogoče pobrati s tal v enem desetletju in socializem bi bil s tem zgrajen, toda hvala lepa za tako revolucijo in tak socializem — je dejal podpolkovnik — bili bi tam, kjer smo bili, na začetku, na pragu razrednega boja; vzcvetele bi spet stranke, odvil bi se boj za oblast in mi bi v desetih letih izgubili to, kar smo tako dolgo porajali: revolucijo. Zato revolucije tako počasi zmagujejo — pa tudi protirevolucija ne dobiva naglo, če že dobiva.

V tem je bistvo vsega revolucionarnega nauka.

Drugi bodo imeli krize vseh vrst, mi tega ne bomo več okusili, kajti uresničivali bomo — naj si to dobro zapomni — besedo za besedo, dokler ne bodo uresničene vse.

Naše, seveda, revolucionarne, je prisekal Sadar ostro.

Vse druge besede moramo razbiti oziroma jih onemogočiti.

Življenje, ki ga je spet prejel od tovariša iz B., mu bo služilo odslej samo za to, da bo varoval sveto in veliko skrivnost, katero poznajo le redki na svetu, in med te poslej spada tudi on.

Podpolkovnik mu je čestital.

Mirko je bil videti zmeden, nekako razleten po tem pogovoru, od nje ga je ostalo bore malo.

Partizanje in tisto švefljanje prve mesece, ko so se vrteli okoli Cirnika in Kala ter gledali na Kum, kako zamira v večernem soncu kot egipčanska piramida, se mu je zdelo prazno, brez pomena, toda sedaj se mu je v tem votlem frazarjenju podpolkovnika Sadarja odkril veličasten program za celo večnost. Šele sedaj je docela razumel revolucijo in njen pomen za človeka.

V mestu je kmalu našel hišo, kjer so imeli tisti svoje pisarne s pokritimi pisalnimi stroji, prijazen in vljuden lepotec ga je popeljal v svojo sobico, kjer je bila tišina še posebno zbrana, gosta, potonjena v mrak, kakršnega ljubijo moški njegove starosti.

Mirko mu je brez ovinkarjenja predal raport sinočnjega pogovora s starši ter sestrama, takó, kakor mu je bilo naročeno.

Z mladeničem sta naredila kratko zabeležko o tem, in Mirko jo je podpisal.

Torej zadruge jih motijo, je rekel mladenič.

Zadruge, zadruge, je ponovil Mirko.

Kolhozi, je prevedel mladenič šifro za zadruge.

Da, kolhozi, je pritrdil Mirko.

In požig Hinj, tistega prekletega farškega gnezda, od koder smo jih dobivali cel čas vojske samo po gobcu. Sela, Vrhé, Zvirče, Retje . . . je našteval in pogled mu je osteklenel. Prav, tovariš, je rekel kratko, opravil si svojo dolžnost, lahko greš, ti, in še pridi.

Torej zadruge morajo zmagati, je vprašal Mirko kot učenček, ko sta z mladeničem odhajala skozi pisarne na hodnik.

Absolutno, je potrdil ta, o tem sploh ne bomo s kom debatirali, strli bomo vse besede, ki so proti, in tudi vse ljudi, ki jih govoré. Zadruge bomo uresničili — zadruge kot besede in zadruge kot dejstvo.

In če bodo propadle? je hotel že neprevidno vprašati Mirko. Vtem pa sta prišla do izhoda iz hiše, zunaj je dišalo po blagi jeseni, polni kislega sadja, po konjih, ki so se potili v zapregah, po kravjekih in kruhu.

Ko se je zvečer vračal proti domu, je ves čas premišljal o revoluciji, samo o nji, o revoluciji, ki bo imela za smoter uresničevati besede ne pa projekte. Niti malo ni zdvomil o vsem tem, ne zato, ker so ga priščenili v Subotici za njegovo usrano življenje in bi se torej hočeš nočeš moral nekako vklopiti v nesmisel revolucije, ne, ne; Mirko je nekako v obrazložitvi podpolkovnika Sadarja le uspel spregledati daljnovidnost gibanja, ki se mu pravi revolucija in v kateri res ne bo šlo več za kakršen koli ekonomski napredek v starem pomenu, ampak predvsem za ekonomsko uveljavitev družbene frazeologije, besed torej kot sile ali prisile, saj se v bistvu postavlja te vrste dilema, odkar človek misli; šele ko bodo besede tako prevrednotene — in samo to je delo revolucije — bo iz njih zavonjal »tudi stari družbeni red« v obliki več tega in onega; v resnici pa človek za svojo eksistenco potrebuje malo kruha; to, kar ga drži pokonci, so priredja in podredja duhá oziroma besede, ki simbolizirajo situacijo, v kateri se človek kot bit presega.

Revolucija je v resnici družbeni proces prihodnosti. Ko bo pomedla s starim svetom projektov, projektov, ki človeka hranijo kot žival, s presežki tega in onega, tedaj se začne krvavi pot socializma, v katerem so stvari obrnjene na glavo, vse se začne spet pri besedah, ki so edine pravi vir moči.

Na primer: kolhoz . . .

Tovariš Stalin si je najprej obliko te nove besede zamislil kot . . .

Šentrupert, kolhoz? je zgroženo pomislil in obstal.

Iz gotskega zvonika se je bil spustil ravnokar mil zven in za njim še dva; to so bili znani trenutki pred večernim dolgim zvonjenjem, v katerem je vedno zadrhtel, kadar ga je ta temni, zvočni sunek presenetil sredi polja, travnika ali na poti domov.

Kako izruti zvon iz dolenske pokrajine? je začel premišljevat.

V tem so se člani zvokov že povezali v kačjo verigo, sledeč si brez premora.

Stal je in poslušal brez misli, no, morda z eno samo, kam s tem zvonjenjem, ki vrača človeka na prazčetek vsega, ali podreti cerkve in razvezniti zvonove na dnu jezer in intenzivno misliti revolucionarne besede, ko zavoni. (In se z mislimi prebiti skozi to zvoneče uspanje zemlje, če bodo zvonovi ostali na svojih mestih)?

Da, uspavanje.

Zvečer mora zaspati tudi zemlja, ki jo je človek otel jalovosti; cerkvniki natančno vedó, ko pomolzejo vrv, koliko časa morajo zvoniti, da zemlja zaspi.

Odsvit te lepote je ležal na njem, na vseh njegovih potezah.

Postalo ga je sram, da je šel ovadit očeta, mater in obe sestri, sram, da je podpisal tisti sramotilni spis v Subotici, kjer so ga imenovali nemškega hlapca, podrepnika stare miselnosti in izdajalca slovenskega naroda ter jugoslovanskega ljudstva. Saj vendar ni na nikogar pokazal s prstom: ta je.

Izdajalec je samo tisti, ki s prstom pokaže na koga.
Zvonilo je dalje. Dolenjska se je pogreznila v sen.

Jaz sem si reševal le svoje življenje, je odmisлил Mirko. In sleherni ga je, v tej vojski. Ta tako, drugi drugače.

Toda dezertar . . . sem le bil!

Niti to ne. Partizani so bili mučeniki iz prostovoljnega nagiba, in kdor jim je bil prisilno pridružen, a v tem ni videl pomena, pa jih je zapustil, ne da bi jim škodoval, ni izdajalec, marveč samo odpadnik; odpadel je kakor list jeseni, brez škode za drevo.

Toda revolucija . . . Ta, ta . . .

Nič več ni zvonilo, pokrajina je postala vijoličasta, pomodreno tiha in dišeča po starem lesu.

Od vsega tega je torej resnica samo revolucija. Na tem tankem ledu se bojujejo besede kot šahovske figurice za človeka in proti njemu.

Postalo mu je jasno, da bo revolucija vedno ogrožena, da pravzaprav ne bo nikoli do kraja zmagala, zmagovala pa bo povsod in vedno.

In zakaj ne bo zmagala?

Vidiš, tovariš Stalin je vložil v besedo k o l h o z toliko človeških življenj, da je beseda potem resnično zaživela in začela dajati tudi tisto drugo: nekaj kruha, zavoljo česar je bila izumljena; toda kruh je začela dajati šele v svoji naslednji stopnji; v prvi naj bi samo živela beseda in preživljala ljudi brez kruha.

(To pa je že zgodovina in vanjo je vstop živim prepovedan).

Mirko je bil presenečen nad mislimi, ki so ga obšle.

To se pravi, se mu je posvetilo iznenada, da so z vsakim vojnim ujetnikom naredili tako, kakor z njim, in je bilo popolnoma vseeno, ali se mu je zarekla tista matkurja ali ne, oni so imeli že svoj scenarij pripravljen kakor pleskar vzorec; kar so iskali v tistem kratkem stiku z vojnim ujetnikom in tudi našli, je bil samo način, kako koga presenetiti, da je sprejel obtožbo izdajstva in še kup drugih stvari.

Mirko je padel na kolena in si odkimoval toliko časa, da je tudi iz njega zazvonil jok. Davéče, dolgo, kakor pijansko bruhanje.

Ni mogel verjeti, da je tak nič.

Dolenjska je spala, spat so jo deli zvonovi, meglice in temni mrakovi, dahnjeni izpod vejaja.

Mirko je še vedno klečal in brez misli strmел v naglo mračenje.

Nič več se ni spraševal, zakaj je na svetu. Zdel se mu je brez smisla in bilo ga je sram, da se je tako noro potegoval za njegovo podobo.

Kako lepo je tistim petnajstim, ki so jih pred dvema letoma osorej ustrelili, danes so samo še gnojna podlaga trtja, ki raste tam v takem izobilju. Nič več ne vedo za besede, za to edino dilemo, ki ji je od vseh bitij, kolikor jih je na svetu, podvržen samo človek.

Tihi so tam. Ne spe, ampak jih preprosto ni več.
 Ali so besede zgodovina?
 Ali so zgodovina — besede?
 V zgodovino vstopamo mrtvi.

Vstal je, si sezul čevlje, potegnil iz njih vezalke, močne, dolge, bele, to je bilo vse, kar je otel Nemčiji, vse drugo je ostalo na Madžarskem, v njihovih žalostno plodnih ravninah, kjer so stali ruski tanki s povešenimi topovi, kakor od sonca izsesani mah; torej samo te vezalke je še rešil pred Madžarkami, bele, Hitlerjugend vezalke.

Naglo jih je zvezal v vrvico in jo z vso močjo preskušal, ali mu bo zdržala telo ali ne. Zdelo se mu je, da ga bo. Naredil je še vozec z luknjico in zanka za njegov vrat je bila na široko odprta; nataknil si jo je čez glavo, kakor verižico in odšel h kapelici, kjer je rasla vejnata lipa. V nji so še dremali sladki poletni vonji. Vendar je bila že razdišana, nekako ožeta, kakor planke od sonca.

Povzpel se je na streho kapelice, v kateri je bila podoba svete Družine. Škril je zahreščal in začel drseti na tla. Toda plató iz betona pod streho je vzdržal.

Segel je med veje in po največji in najdaljši le pridrsal do debla.

Tako temno je bilo sredi lipe, tiho in samotno.

Sedel je na vejo in sedé začel privezovati zanko; utrdil jo je z več vozli in nato počasi zdrsnil nizdol, prijemaje se veje. Trenutek za tem pa se je spustil in telo je nekaj desetink sekunde padalo v prostem padu, dokler se ni ujelo, zaujsalo, izdih je bil prepolovljen, bolečine pa skoraj nobene, kakor da plava v breztežnostnem stanju, ki šelesti.

Okoli njega je bilo naposled vse tiho.

Teže življenja ni bilo več.

Stopil je torej v besedo, ki je zgodovina. (Kako prostrano in lepo je v nji)!

Sem — in nikamor drugam — je odšel Jezus, ko je zapustil svoje učence in jim rekel:

Kamor grem jaz,
 tja vi ne morete.

Vi ste od spodaj,
 jaz pa od zgoraj.
 Vi ste od tega sveta;
 jaz pa nisem od tega sveta.*

* Janez 23, 24

To so bile poslednje podobe, ki jih je Mirko še okusil.

Nato — tako se mu je zdelo — ga ni bilo več. Vendar je bilo tega v e č vse manj.

Spet se je lahko spomnil Jezusovih besed: Kamor grem jaz, vi ne morete.

Začelo se mu je dozdevati, da vidi lehe svetlobe.

(Ne, ne, to je le čutenje tistega, kar je zgoraj).

Vtem pa ga je glava zbolela, kot ga še ni. Ustrašil se je, da živi; segel je z mislijo po roko in si jo odnesel proti čelu.

Da, bila je roka, njegova desnica.

Ležal je pod lipo in strmel v veje, okoli njega pa se je sivo modro jutriko kakor zgodaj zjutraj na morjih, ko se zableščijo ogromne morske vodne zaplate.

Zdaj je spet vedel vse, kaj je bilo z njim.

Obešal se je. Bilo je že vse dokončano, ni ga bilo več, zdaj pa je spet.

Potipal se je za vrat in dotipal vezalko, ki je bila še vedno tam, toda razrahljana.

Ni vzdržala do konca, je hladno ugotovil.

Le zakaj?

Zakaj?

In sinoči, ko jo je napenjal in preskušal, je bilo videti in čutiti vse v redu in prav.

Nagnil se je na bok in skušal zahlipati.

Tudi ko sam hoče, da bi umrl, ne more.

Ne ... more ... more ... more ... ne ... more ... ne ... ne ...

To se pravi, da ni mogel ne takrat, ne takrat, ne takrat ... šestkrat ali sedemkrat ni mogel umreti.

Poskušal se je pobrati, a je bil ves nekam pretežak, prsten, razbolen od življenja, ki ga je vsega bolelo od smrti, katero mu je bil že skoraj zadal.

Nazadnje se mu je le posrečilo in se je dvignil, toda s takim šumom in bolečino v glavi, kakor da bo pravkar znorel.

(Šum, ki ga je požiral, ga je v resnici obujal).

Začutil je, da je bos.

Spomnil se je, da si nogavic ni slekel, zato bi morale biti na nogah, če pa ne na nogah, pa kje v travi ali tam kje, kjer je obležal, ko se je pretrgala vezalka. Vendar nogavic ni bilo nikjer.

Začel se je čuditi.

Nekdo ga je torej našel in slekel. Toda samo nogavice.

Seveda, seveda ... poleg vezalk je rešil pred Madžarkami tudi doko-lenke.

Zdaj je bil ob vse.

Prav ničesar nima več, kar si je vzel v Nemčiji.

Segel si je v žepe, a je našel vse na svojem mestu, denarnico, ključke, drobiž in vozno karto.

Misli so mu začele mleti: to se pravi, da se ga je tisti, ki ga je slekel, najprej dobro ogledal, bal se je stikati po njegovih žepih, ker so tam telesni predeli, ki ob dotikanju prebude človeka; in ta, ki ga je torej slekel, je vedel prej kot on, da je preživel obešenje. Ni se mu pa smilil, da mu ne bi smuknil z nog nogavic. Saj bi ga lahko ubil, se je začel vznemirjati. Toda ta misel je bila spet polna življenjska reakcija; obujen nagon, obujena sla.

Zdaj bi se spet bal umreti.

No, no, mu je poočital, zakaj me le nisi ubil.

Še malo je pomislil in si prisluhnil.

Hudiča, kdo neki mi jih je slekel, se je razburil, morda se bova celo srečavala poslej, se pozdravljala... in pogovarjala, in on bo vedel za mojo najglobljo skrivnost, jaz pa za njegovo, da me je slekel pol mrtvega, ne; gledal mi bo v oči kakor največji prijatelj in si govoril v mislih, glej si ga, no, tička, obesiti se je hotel, pa mu ni šlo na roko; morda bo o tem pripovedoval celo svoji ženi ponoči, ko bosta zakopana v skrivnost zakonske noči, kjer se moški gredoč spovedujejo vsega morečega; morda ji bo celo pokazal sezute nogavice kot dokaz in mu jih bo žena prebarvala, da jih ne bo prepoznal.

Bil je ves pomečkan, poln robov, ki so se odpirali kot pahljača; dišal je po travi, zemlji, rosi.

Moj bog, in čevlji so bili še vedno tam ob kapelici, kjer si jih je sezul. (Vsaj ti so še ostali).

Nataknil si jih je, vlažne in mrzle, ura je bila nekaj čez pet, človeka ni bilo še nikjer nobenega; s podružnice je ubito zaklenkalo votlo, žalostno, kakor da je konec sveta in je to poslednje zvonjenje na zemlji.

Začel je razglajevati robove na hlačah in potem še na površniku. Nekako so se mu le ulegli in nič več niso tvorili ostrokotnih likov.

Še pogled pod noge: nihče ni mogel na prvi pogled ugotoviti, da je bos.

In že je zakoračil po kolovozu in poslušal sam sebe. Vas je bila še najmanj tri kilometre stran, v jutranji sivini, kakor vtis.

Vzhod je postajal svetlejši, hlad, ki je vel od tam, pa ga je izbril bridkega občutja, da je bil nocoj nekaj časa tudi obešenec.

V decembru je Mirko Ambrožič potem diplomiral iz teze o pesmi kot najvišjem razodetju človekovega duha, teze, ki je bila nekakšen hibrid med ontološkim pojmovanjem poezije, kjer se mu je prvič začelo dozdevati nekaj, kaj bi lahko bila pesem, ko ta najprej uniči življenje pesnika, kasneje pa mu ga vrne skozi postopek zgodovine, in pa med staro, opisno šolo pojmovanja, kjer so v pesmi preštevali stopice, seštevali verze, ugotavljali

oblike in navajali vsebine, kakor da so pesmi prozni sestavki, v katerih je vse dorečeno, ne pa da so to nejasne slutitve oziroma ustvarjanje novih vtisov v svetu.

Diplomska naloga je ostala seveda nekak amputirani člen glede na vse tisto, kar je spoznal med ujetništvom o življenju slovenske pesmi v Dresdenu, ponesrečeno obešanje jeseni pa je več kot okamnelo vse misli, in bilo mu je vseeno, kaj je v resnici pesem, kajti prej, ko to, mu je bilo še vseeno, ali je še živ ali ne več.

(In sam poskus ponesrečene samousmrtitve ga ni niti toliko prizadel — že, tudi to je prihajalo za njim in ga hromilo v mišljenjskem zanosu — kolikor ga je izničila tista ničvredna tatvina nogavic, ko je visel med življenjem in smrtjo; tisti namreč, ki mu jih je bil snel, je bil prepričan, da ne bo preživel; ker pa je vsako prepričanje zavoljo vrojene človekove dvojnosti nepopolno, je Mirko preživel; ne pa zavoljo sebe ali slabe vezalke, kakor je sprva mislil, ampak zavoljo tega prepričanja, ki ima svoj protipol).

Ko je tisto nesrečno jutro prestopil domači prag ves povaljan in predrugačen, z občutkom zategnitve v grlu ter s spremenjenim glasom, ki je imel dolgo po tem samo dve legi, visoko in nizko, so oče, mati in sestra vedeli, da se jim je vrnil naravnost iz smrti; po njihovih pogledih je videl, da niso le začudeni in pretreseni, ampak da ga odsevajo v njegovi veliki tiskici, ki ni bila samo grozovita, temveč tudi prelepa in poživljajoča.

Sklenil je, da bo živel. Kakorkoli in kjerkoli in s komerkoli.

Živel.

Nobene besede ne bo več oživljal, da bi živela samo svojo odmišljenost, on pa bi bil samo njen odsev!

Spregledal je te preklete revolucionarje, sanjače temin, napolnjene z veseljem do vsakršne smrti, razen do svoje.

Vrsta beseda naj spreminja svet, neumnost!

Morda ga res drugačijo, a docela nepojasnjeno, kakor si to zamišljajo mali Stalini, ki te najprej obtožijo izdajstva nad domovino, ljudstvi, podrepištva stari miselnosti ter vseh drugih nečednosti, te zapovrh obsodijo na smrt in te nato v naglici pomiloste, ko v tvojih globokih očeh preberejo, da si se zlomil, da že trepetiš za svoje kratko, posrano življenje, ter da boš podpisal smrtno obsodbo, ki so si jo izmislili na tvojo rovaš; ko to nazadnje tudi res narediš, te politično prepričajo, da je revolucija uresničitev dvesto, tisoč, dva tisoč besed, in samo od tvoje pripravljenosti, da tem besedam krčiš pot, tenkovevstno in brutalno, samo od tega bo odvisen izid dvoboja revolucija-kontrarevolucija.

Poslednjo besedo (kontrarevolucija) izrekajo z nekakšno pinceto v glasu, ki so jo tudi njim privzgojili s pomočjo negativnih predstav, verjetno doktrinarskih (za bolj razvite) in likovnih (za manj).

Za povrh pa sta si revolucija in kontrarevolucija podobni, obe imata ista morilna sredstva, razlika je samo v tem, da revolucionarna bomba ubija v dober namen, kontrarevolucionarna pa v slab.

Treba je razmišljati še drugače, da dobiš v to poenostavljeno reč pravi pogled: revolucionarji na koncu vendarle slavé zmago nad preginitimi sistemi, žal pa so s tem rodili tudi protirevolucijo in ta bo nekoč odpravila vse revolucije, kajti tudi revolucije lažejo in ničesar ne rešijo.

Tako in še drugače se mu je posvetilo to jutro, ko je vstal od mrtvih, pravzaprav že sinoči, ko je zlezal na kapelico in se obesil.

Z obrazov svojih domačih je prebral sam sebe, vrnjenega v življenje, kjer imata kravjek in lastovka, ki šviga po dvorišču v nizkem letu, neminljiv pomen.

Nasmehnil se je očetu in oče njemu. (Ko je bil čez desetletja izvoljen za papeža Karel Wojtyła, si je ogledal njegove podobe in v obrazu kruhaste slovanske barve nenadoma prepoznal davne sledove svojega očeta iz tistega ranega jutra, ko jo je odnesel živ. Od takrat dalje je papeža vedno imenoval poljski, svojega očeta pa dolenski kruh).

Bil je še zelo slab in ves se je še tresel, toliko stvari se je bilo zgodilo od včeraj do danes.

Skozi okno se je pošev razlil rdeče zlati sončni žarek in v njem so se začele okopavati muhe.

Mama, ki je rasla vsa iz vere in njenih lepih, preprostih prilik ter zgodb, je videla v njem to jutro vrnitev iz Tomb of Lazar. (In ko je nekoč obiskal tudi Betanijo in si ogledal še ta grob z napisom v angleščini, iz katerega je prišel ven tudi sam po drugačnih zakonitostih in drugje ali pa po istih in tu, se ni mogel dovolj načuditi materini preciznosti dočutevanja stvari).

Nihče od domačih ga ni vprašal, kod je hodil. Ko se je kuhinja razžarela od jutranjega sonca, katerega žarki so se stopničasto lomili, si je želel samo še spati na apneno belih in rahlo grobih rjuhah in še enkrat, v preblisku podoživeti vse, kar se je zgrnilo čezenj, odkar se je vrnil iz Subotice, do tega trenutka.

(Konec odlomka daljše novele)